NHLRP National Home Language Reading Programme

Bugu ya u Vhala ya Thikho

GIREIDI 2

TSHIVENḒA

LUAMBO LWA HAYANI

THEMO YA 1 & 2

basic education
Department: Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL EDUCATION COLLABORATION TRUST

ETDP SETA

2030 NDP

Read to Lead
A Reading Nation is a Leading Nation

SACE

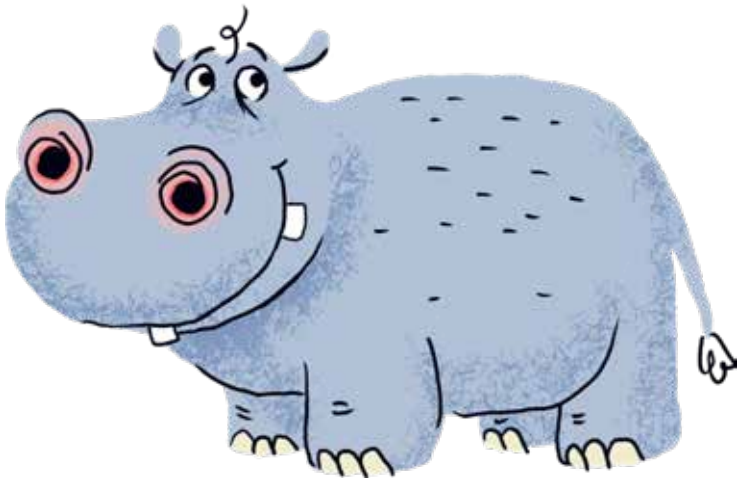

Bugu ya u Vhala ya Thikho

GIREIDI YA 2 | THEMO YA 1 & 2

TSHIVENḐA

NHLRP | National Home Language Reading Programme

Magudiswa

Themo ya 1 ..... **1**

Thero: **U ḓivhetshela ndivho** **2**

Vhege ya 1 2

Vhege ya 2 5

Thero: **Ri a thusa** **12**

Vhege ya 3 14

Vhege ya 4 21

Thero: **Mivhili yashu** **28**

Vhege ya 5 30

Vhege ya 6 37

Thero: **Ri tandulula zwi sa ṱalutshedzei** **44**

Vhege ya 7 46

Vhege ya 8 53

Themo ya 2 ..... **61**

Thero: **Ri a pfha** **62**

Vhege ya 1 62

Vhege ya 2 71

Thero: **Ri shumisa thekhinoḽodzhi** **78**

Vhege ya 3 78

Vhege ya 4 87

Thero: **Ri tevhela ndaela** **94**

Vhege ya 5 94

Vhege ya 6 103

Thero: **Ri na vhutsila** **110**

Vhege ya 7 110

Vhege ya 8 119

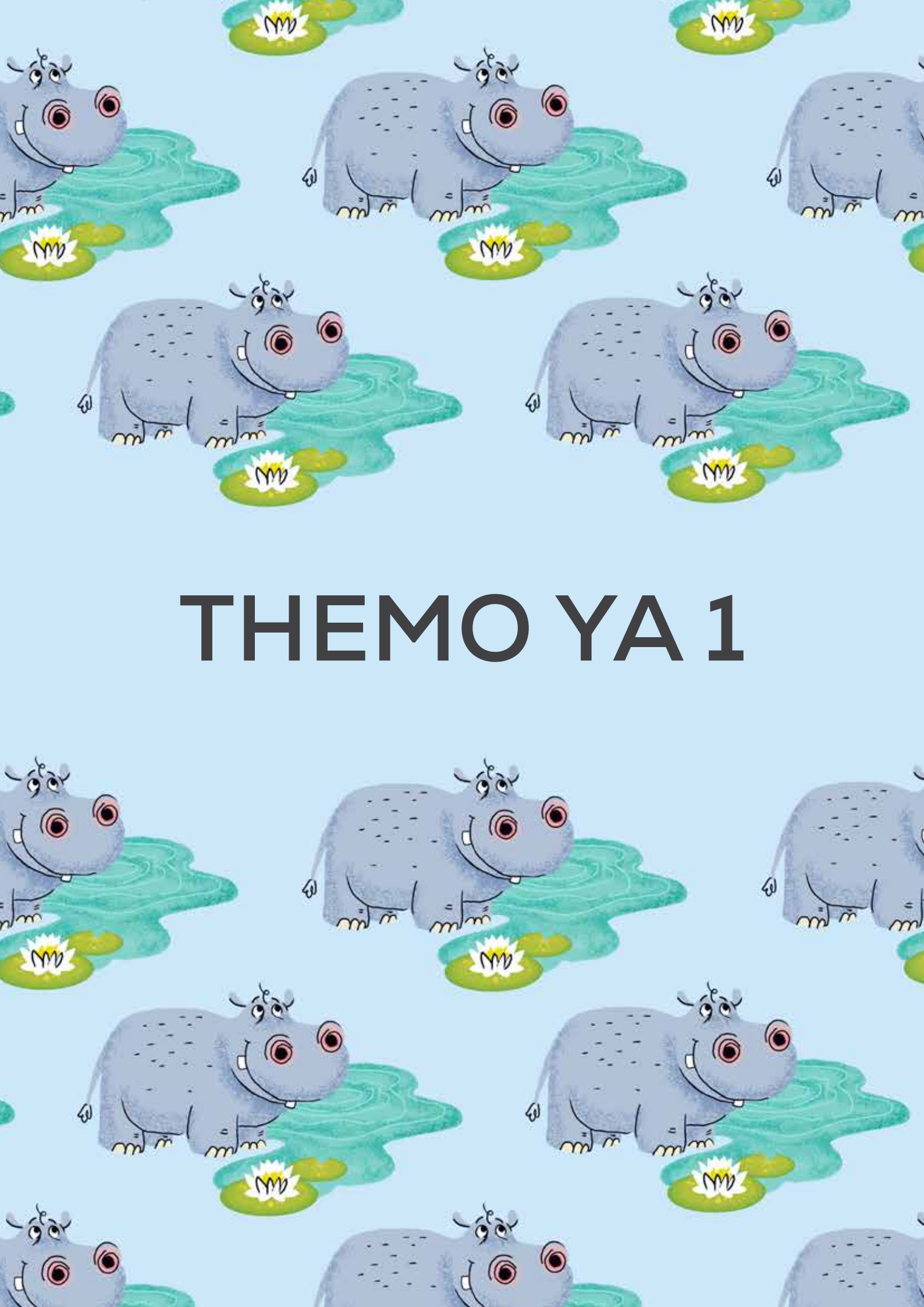

THEMO YA 1

Thero: U ḓivhetshela ndivho

U pfhumisa luambo:

Raimi

Zwipikwa

Ri vhea zwikwa.

Zwa sumba nḓila.

Nga ḽiga nga ḽiga,

ḓuvha nga ḓuvha.

Ra ima nga pulane.

Ri tshi ya phanḓa, hu si na u ima.

Ri lora zwihulu ra swikela nṱha.

Ro khwaṱha vha vhona u penya.

Raimi heyi i ri funza uri kha vhutshilo vhathu vha tea u vha na miloro ya zwithu zwavhuḓi zwine vha ṱoḓa u zwi swikela kha vhutshilo. Vhathu vha tea u ṱoḓa tshiṅwe na tshiṅwe tshine tsha nga vha swikisa kha zwipikwa zwavho.

Zwiṱori:

Marie u vhulunga tshelede

Khuhu ntswa dza Thuli

Ḓivhaipfhi

ndivho:	Zwine na tama u ita kana u vha zwone, nahone no ḓiimisela u zwi shumela.
vhulunga:	U vhea tshithu uri ni kone u tshi shumisa nga murahu/ nga vhuya kana u shumisa tshelede yaṋu zwino.
tshelede:	Zwine ra zwi shumisa kha u renga/badela zwithu.
wana:	U wana tshelede kana malamba nge na shuma kana na ita mushumo.
phambo:	Khuhu ya tshisadzi i no kudzela makumba nahone i anzela u vha ṱhukhu kha mukukulume, na u sa lilesa.

Ḓivhaipfhi

mukukulume:	Khuhu ya tshilume i re na mithenga i no penya ine ya anzela u ita phosho i tshi lila nga matsheloni.
binduni:	Fhethu hune vhathu vha rengisa hone zwithu kana vha ḓisela vhathu tshumelo, sa vhengeleni kana saḽunini.
puḽane:	Maga a zwithu zwine na nga ita uri ni khunyeledze mushumo.
lingedza:	U ita nga nungo/maanḓa oṱhe na musi zwithu zwi tshi khou konda.
bvelela:	U swikelela ndivho/tshipikwa tshau kana u ita zwavhuḓi zwiṅwe zwithu.
bvela phanḓa mvelaphanḓa:	U ita zwiṅwe zwithu khwiṋe tshifhinga tshoṱhe u tshi ita nḓowenḓowe, nga zwiṱuku nga zwiṱuku.
pfhufho:	Tshiphuga kana tshithu tshine wa fhiwa nga u mushumo wa itwa zwavhuḓi.

Vhudzisani vha muṱa wa haṋu

Ndi tshifhio tshipikwa tshithihi tshine vha tama ndi tshi tshi swikelela uno ṅwaha?

Ndi tshifhio tshiṅwe tshipikwa tshine vha tama ndi tshi tshi swikelela vhutshiloni hanga?

Thero: **U ḓivhetshela ndivho**

Foniki

Kha vha sielisane u vusuludza mibvumo iyi:

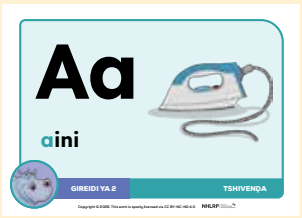

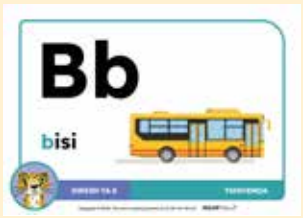

U dikhouda

U ṱanganya / vanganya mibvumo u itela u vhala silabulu.

ba	be
bi	bo

U enkhouda

Wanani maipfhi oṱhe a no bva kha maṅwalwa a no shumisa:

a b

U ṅwala mitevhe ya maipfhi aya kha bugu yaṇu ya nḓowedzo.

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha:

Mala awe a khou luma. O ḽesa manngo. U ḓo tea u ya ha maine na mme awe. U ḓo ṱuwa nga goloi ya malume wawe. A songo ḽesa manngo, a ḓo mu silinga.

Bisi yo mu sia. Bale ha koni u buba. Baba vha tou mu vusa. Beḽe yo lila a kona u ṱamba. U ḓo ṱuwa nga baisigira ṇamusi.

Foniki

Kha vha sielisane u vusuludza mibvumo iyi:

U dikhouda

U ṱanganya / vanganya mibvumo u itela u vhala silabulu.

be	le
la	ba

U enkhouda

Wanani maipfhi oṱhe a no bva kha maṅwalwa a no shumisa:

h e l

U ṅwala mitevhe ya maipfhi aya kha bugu yaṇu ya nḏowedzo.

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha:

Elelwani ndi ene muṱuku kha mme awe. Ene ndi mugidimi makone. Mukomana wawe ene u dzulela u lilela u gudisiwa u gidima.

Bele u lilela baba. A lila u vala maṱo. U lila a songo diwa. O lala o siiwa nga baba. O ri u lala, mulalo wa ḓala hayani.

Foniki

Kha vha sielisane u vusuludza mibvumo iyi:

U dikhouda

U ṱanganya / vanganya mibvumo u itela u vhala silabulu.

fa	ma
mu	fi

U enkhouda

Wanani maipfhi oṱhe a no bva kha maṅwalwa a no shumisa:

i m f

U ṅwala mitevhe ya maipfhi aya kha bugu yaṇu ya nḏowedzo.

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha:

Imani o ima na Isani. O ima murini wa muumo na Isani! Muumo u ṇea muya. Maano ene ha ngo ṱuwa na Imani na Isani ṇamusi.

U daha fola vhathuni zwi a fareliwa maḓuvhaano. Muthu u tea u ḓifara uri a sa fele felo sa bete a yo banndida nga u sa thetshelesa. U tshi ambiwa na iwe wa ita zwa u furalela vhakaidzi. Fifi uri ene ha dahi fola. U tou farelela a futelela u funziwa tshikoloni tshawe tsha Funyufunyu.

Malume wanga ndi mukalaha. Musi wa ḓuvha ḽavho ḽa mabebo vho hana u ḽi pembelela ḓuvha ḽavho ḽa mabebo.

Tshiṱori tsha u amba tsha vhusiki

Foniki

Kha vha sielisane u vusuludza mibvumo iyi:

U dikhouda

U ṱanganya / vanganya mibvumo u itela u vhala silabulu.

ha	ho
he	hu

U enkhouda

U shumisa mibvumo i re afho fhasi u fhaṱa maipfhi:

a	m	i	h	e	l
o	b	u	f	k	n

U ṅwala maipfhi aya kha bugu yaṋu ya nḓowedzo.

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha:

O ola goloi. O i nakisa nga pennde ya u naka. O ri ha ṱoḓi uri i fariwe. O ṱuwa nayo o lilala. O ri ha funi nga goloi yawe.

Hayani hau ndi hayani hau. U nga si kone u si hu dalele. Hu na mmawe na baba. Hayani ndi hu re na lufuno na u awela.

Murendeni u ya gidima. U gidima lune u nga si vhuye wa mu sia. U gidima sa ntsamavhuvhu. U ri u gidima hu mu ṋea mutakalo wavhuḓi. U ya tshikoloni nga u gidima.

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha:

Neo o guda thebuḽu dza muandiso.

Neo o vha a tshi funa tshikolo. O vha a tshi funa u vhala na u tamba na khonani dzawe. Fhedzi Neo o vha a sa funi Mbalo! O vha a sa ḓivhi thebuḽu dza muandiso.

Ḽiṅwe ḓuvha, Neo o ḓivhetshela tshipikwa. O humbela mme awe uri vha mu thuse u guda thebuḽu dza muandiso.

Nga ḓuvha ḽi tevhelaho, mme awe vho mu vusa vha dzula ṱafulani vha nwa tie. Vho vhea tshiṱhopho tsha ṋawa nṱha ha ṱafula. Mme awe vha vhudza Neo uri a vhee ṋawa nga zwigwada zwa mbili.

“Zwino, arali nda ni vhudzisa uri raru andisa nga mbili ndi mini, ni fanela u vhala zwigwada zwingana zwa ṋawa?”

“Um, zwiraru?” hu amba Neo.

“Ee,” hu amba mme awe, “zwino, vhalani zwigwada zwiraru zwa ṋawa mbili.”

Neo a vhala, “Thihi, mbili, raru, iṋa, ṱhanu, rathi. Hu si kale, Neo o vha a tshi ḓivha thebuḽu dza muandiso dzawe.”

Tholokanyoṋdivho

Ṅwalani phindulo buguni dzaṋu dza nḍowedzo:

1. **Ndi zwifhio zwe Neo a vha a tshi zwi funa nga ha tshikolo?**
   a. Khonani na u vhala.
   b. Khonani na Mbalo.
   c. Thebuḽu dza muandiso na u vhala.

2. **Neo o ḍivhetshela tshipikwa tshifhio?**
   a. U buba nga matsheloni.
   b. U tamba nga ṋawa.
   c. U guda thebuḽu dza muandiso.

Mofoḽodzhi/phenḍamaipfhi

Dzudzanyani/ vhekanyani maipfhi e kha vhuthihi na kha vhunzhi.
U ṅwala mitevhe ya maipfhi aya kha bugu yaṋu ya nḍowedzo.
Talelani mofimi u no ri vhudza uri ndi vhuthihi kana vhunzhi.

mikulo	mutsi	mukulo
mitsi	mitshila	mutshila

Vhuthihi	Vhunzhi

Thero: Ri a thusa

U pfhumisa luambo:

Murero

Ḽiambele ḽi pfhufhi ḽa sialala ḽiṋe ḽa ṋea tsivhudzo. Kanzhi mirero i katela kuambele kwa luambo kune kwa si tee u dzhiwa kwo tou ralo sa, mamethafore.

A dzimana uḽa malombe mukosi a a phalalana.

Murero hoyu u amba uri naho u tshi lwa na muṱa wa hau, ndi vhone vhane vha u thusa musi zwithu zwo vhifha. Vha ḓo u tikedza, vha u funa na nga zwifhinga zwi konḓaho.

Zwiṱori:

Vhuḓifungi huhulu ha Candice na Carla

Vho Timeo vha thusa muṱa wavho

Ḓivhaipfhi

thengathenga:	Musi hu na u dzinginyea u tshi ya ngei na ngei, zwi tshi nga tshithu tshi ḓo wa.
baḽantsa:	U ima u sa wi.
neta:	U pfha wo neta nga maanḓa nahone u si tshee na nungo.
lwendolunyanyuli:	Lwendo lu no nyanyula lune khalwo muthu a edzisa zwithu zwiswa, na u ḓiphiṋa ngazwo.
mushengedzi:	Muthu ane a vhaisa, u shushedza, kana a amba maipfhi a no vhaisa vhaṅwe nga khole.
sa londa:	U sa londa vhaṅwe vhathu kana tshiṅwe tshithu nga khole.
sema/kolela:	U amba zwithu zwi si zwavhuḓi zwine zwa ṱhavha vhuḓipfhi ha vhaṅwe vhathu.
tikedza:	U thusa muṅwe muthu nga u vha na vhulenda, u tshi mu thusa kha mishumo kana nga u mu ṱuṱuwedza.

Ḓivhaipfhi

vhulenda:	U vha na vhuhwavho kha vhaṅwe nga u shumisa maipfhi na zwiito zwa vhulenda.
thuso/pfhariso:	U ita zwithu zwine zwa leludza mushumo kana thaidzo ya muṅwe.
londa:	U londa muṅwe na u vhona uri o takala nahone o tsireledzea.
khuthadza:	U ita uri vhathu vha pfhe vha khwiṉe musi vho sinyuwa kana vho vhaisala nga u ḓisendedza tsini navho, u vha thetshelesa na u amba kana u amba zwithu zwa vhulenda.

Vhudzisani vha muṱa wa haṉu

Ndi zwifhio zwine vha ṱoḓa thuso khazwo? Ndi nga vha thusa ngazwo?

Ri nga ita mini uri haya hashu kana vhupo hashu vhu vhe ha khwiṉe? Ri nga zwi itisa hani?

Foniki

Kha vha sielisane u vusuludza mibvumo iyi:

U dikhouda

U ṱanganya / vanganya mibvumo u itela u vhala silabulu.

da	ḍa
du	ḍu

U enkhouda

Wanani maipfhi oṱhe a no bva kha maṅwalwa a no shumisa:

d ḍ g

U ṅwala mitevhe ya maipfhi aya kha bugu yaṇu ya nḓowedzo.

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha:

Dudu o ya u ka maḍi. O ka maḍi a denga. U ḍo tea u humela u ka. Dangani na hone a hu na maḍi.

Ro ya ḍakani ḽihulu. Taki u khou ṱoḍa u ṱuwa na riṋe. Ri ḍo mu imela ḍaleḍaleni.

Foniki

Kha vha sielisane u vusuludza mibvumo iyi:

U dikhouda

U ṱanganya / vanganya mibvumo u itela u vhala silabulu.

ga	ga
go	ko

U enkhouda

Wanani maipfhi oṱhe a no bva kha maṅwalwa a no shumisa:

g k

U ṅwala mitevhe ya maipfhi aya kha bugu yaṋu ya nḓowedzo.

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha:

Gamu yanga yo xela goloini ya baba. Ndo i ṱoḓa goloini nda neta. Ndi ḓo gama nga mini zwino? Ho tou sala uri ndi gere ngauri gamu yo xela.

Ndi ka maḓi. Ndi ka nga bigiri. Bigiri ye nda ṋewa Koki nga ḓuvha ḽa mabebo anga. Kana ndi nnyi we a ri u a i tama? Ohoo ndi Kanakana.

Foniki

Kha vha sielisane u vusuludza mibvumo iyi:

U dikhouda

U ṱanganya / vanganya mibvumo u itela u vhala silabulu.

po	ro
se	so

U enkhouda

Wanani maipfhi oṱhe a no bva kha maṅwalwa a no shumisa:

p r s

U ṅwala mitevhe ya maipfhi aya kha bugu yaṇu ya nḓowedzo.

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha:

Ni pose bola no sedza mapala, zwa sa ralo a ni nga kori. U posa bola ho leluwa arali no kala kana u ita muelo wa mapala nga maṱo.

Ro ṱuwa nae gerekeni ra rabela ro ḓiimisela. Ri tenda uri murena u ḓo ri ṇea zwine ra tama.

Ndo sedza nda sa mu vhone sa musi ndo vha ndi si na mangalasi. Ndo vha ndo a hangwa saḽuni. Sosana uri u ḓo a ḓisa hayani. Ndo vha ndo farwa nga ndala nda mbo di renga sanguwedzhi i re na sosedzhi.

Thero: **Ri a thusa**

Foniki

Kha vha sielisane u vusuludza mibvumo iyi:

U dikhouda

U ṱanganya / vanganya mibvumo u itela u vhala silabulu.

wa	tu
ṱu	to

U enkhouda

U shumisa mibvumo i re afho fhasi u fhaṱa maipfhi:

ḓ	f	ṱ	k	a	e
i	o	u	w	s	t

U ṅwala maipfhi aya kha bugu yaṋu ya nḓowedzo.

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha:

Wanga u a lwala. U wadini sibadela. Ndi ḓo mu dalela wadini yawe. Wanga u tea u awela nyana.

Ṱuwani u a tota. Wa tou silinga hayani u a tota, wa ita tie u so ngo amba u a tota. Ndi tata na u sea nae.

Tavhanyani ni ḓe ri ṱuwe ri ṱutshele hoyo mmpengo. O no ḓiṱovhowa hoyu muthu, ha tshe na ndavha na tshithu. Ni mu ṱuṱuwedze u ya tshikoloni u ṱuṱula muhumbulo.

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha:

Sonto u thusa hayani

Sonto o vha a tshi dzula na mme awe, makhulu wawe na murathu wawe. Ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe, Sonto o vha a tshi swiela dzharaṱa, a tshi adza vhulalo hawe, a dovha a ka maḓi.

Ḽiṅwe ḓuvha nga Swondaha, Sonto o vuwa nga matshelonitsheloni. O vhona fhasi hu na tshikha. O swiela buse a domba matshakatshaka. Sonto o sedza fhasi a wana hu tshi penya, a ṅwethuwa.

Sonto a vhona ṱafula i na tshika. O mbo ḓi i phumula ya kuna. Sonto a ṅwethuwa.

Sonto o vhona zwigoḓelo zwi na tshika. O vhea maḓi na tshisibe kha ṱafula a zwi ṱanzwa zwa kuna, a ṅwethuwa.

Sonto o mbo ḓi sedza nnḓu yoṱhe a wana yo kuna nahone ho dzudzanyea, a ṅwethuwa. U thusa muṱa wawe hawe zwo ita uri a takale.

Tholokanyondivho

Ṅwalani phindulo buguni dzaṋu dza ndowedzo:

1. **Sonto o vha a tshi ita mini duvha ḽiṅwe na ḽiṅwe?**
   a. Vha a tshi ṱanzwa zwigoḓelo, a swiela dzharaṱa.
   b. Vha a tshi swiela dzharaṱa, a adza vhulalo hawe, a ka maḓi.
   c. Vha a tshi swiela fhasi, a phumula ṱafula.

2. **Sonto o ita mini ḽiṅwe duvha ḽa Swondaha?**
   a. Tanzwa zwigoḓelo, a phumula ṱafula, a adza vhulalo hawe.
   b. Swiela dzharaṱa, a ṱanzwa zwigoḓelo.
   c. Swiela fhasi, a phumula ṱafula, a ṱanzwa zwigoḓelo.

Mofoḽodzhi/phenḓamaipfhi

Dzudzanyani/vhekanyani maipfhi e kha vhuthihi na kha vhunzhi.
U ṅwala mitevhe ya maipfhi aya kha bugu yaṋu ya ndowedzo.
Talelani mofimi u no ri vhudza uri ndi vhuthihi kana vhunzhi.

dzibugu	maṱo
bugu	minwe
munwe	ḽito

Vhuthihi	Vhunzhi

Foniki

Kha vha sielisane u vusuludza mibvumo iyi:

U dikhouda

U ṱanganya / vanganya mibvumo u itela u vhala silabulu.

va	xa
ve	xe

U enkhouda

Wanani maipfhi oṱhe a no bva kha maṅwalwa a no shumisa:

v x

U ṅwala mitevhe ya maipfhi aya kha bugu yaṇu ya nḓowedzo.

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha:

Vele o valela nguluvhe nnḓa. Mmawe vha ri a dzivalele tshitumbani tshadzo. Vele ha ṱoḓi na dzi vulela nga matsheloni. A vala o vala ha vuli.

Bodo i khou xaxara muliloni. Ya xaxaresa i ḓo ita luḓi. Mmawe vha tea u bika uri i si xaxarese.

Foniki

Kha vha sielisane u vusuludza mibvumo iyi:

U dikhouda

U ṱanganya / vanganya mibvumo u itela u vhala silabulu.

ya	za
yi	zi

U enkhouda

Wanani maipfhi oṱhe a no bva kha maṅwalwa a no shumisa:

y z

U ṅwala mitevhe ya maipfhi aya kha bugu yaṇu ya nḓowedzo.

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha:

Lusani u tamba nga yoyo. Yoyo i a takadza. Ndo ri Funi a renge yoyo yawe.

Ndo wa, hu a zazamela. Ndo ya kiḽiniki ndi ḓo ḓola mulimo uri hu si zazamele. Kiḽiniki ya hone ndi zozo.

Foniki

Kha vha sielisane u vusuludza mibvumo iyi:

U dikhouda

U ṱanganya / vanganya mibvumo u itela u vhala silabulu.

ḽa	vaa
lii	maa

U enkhouda

Wanani maipfhi oṱhe a no bva kha maṅwalwa a no shumisa:

ḽ aa ii

U ṅwala mitevhe ya maipfhi aya kha bugu yaṇu ya nḓowedzo.

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha:

Mulovha ro ḽa banana. Kuḽele kwa hone kwo leluwa. Ro namela ḽeri u fula banana.

Maano o naka nga maaṋḍa. U fana na mme awe. U kona na u lumelisa a ri, Aa!

Ḽiiti ḽi sumbedza nyito ya zwine zwa khou itwa. Ḽiiti ḽi tshi isiwa kha vhunzhi ndi maiiti. Nṋe ndo ḍiitela mutevhe wa maipfhi a maiiti.

Tshiṱori tsha u amba tsha vhusiki

Foniki

Kha vha sielisane u vusuludza mibvumo iyi:

U dikhouda

U ṱanganya / vanganya mibvumo u itela u vhala silabulu.

dee	ruu
ṱoo	yee

U enkhouda

U shumisa mibvumo i re afho fhasi u fhaṱa maipfhi:

ḽ	y	x	z	a	e
i	o	u	l	w	g

U ṅwala maipfhi aya kha bugu yaṋu ya nḓowedzo.

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha:

Ee! maḓi a tou thwee! Ṅwedzi na wone wo tshena wo tou ri wee!

Ho tou mboo nnḓa! A hu na swiswi. Na donngi i a lila i ri oo! oo!

Muungo wa maḓi haya a mahovhohovho u takula muya wanga. Henefho nga thungo ha mahovhohovho hu na muri wa muumo une nda u funa. U ri ṋea murunzi wavhuḓi.

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha:

Mulisa o thusa.

Ḽiṅwe ḓuvha ḽi tshi khou fhisa, Mulisa o ya phakhani. A vhona mufumakadzi o ṱungufhalaho. O vha o xelelwa nga tshibwanana tshawe.

Mufumakadzi a ri, “Dzina ḽa tshibwanana tshanga ndi Bobo. Ndi tshiṱuku, tsha buraweni nahone tshi na mutshila wo khotheaho.”

Mulisa a ri, “Ndi ḓo ni thusa u wana Bobo.” Vha tshimbila vhoṱhe. Vho sedza hoṱhe vha tshi vhidzelela, “Bobo! Bobo!”

Vha ṱoḓa murahu ha miri. Vha sedza fhasi ha bannga. Mulisa o vhona tshiṱaka tshi tshi khou dzinginyea. A gidimela fhaḽa tshiṱakani.

“Bobo u afho tshiṱakani?” hu vhudzisa vhaḽa mufumakadzi.

Mulisa a sedza tshiṱakani. “Ee! Bobo tshi fhano ḓakani!” a ralo.

Bobo tsha mbo ḓi thamutshela nnḓa. Tsha dzungudza mutshila watsho. Mufumakadzi a ṅwethuwa. A mbo ḓi tshi kuvhatedza.

“Ndo livhuwa, Mulisa!” hu amba mufumakadzi. Mulisa a pfha o takala. O thusa mufumakadzi u wana mmbwa yawe.

Tholokanyoṋdivho

Ṅwalani phindulo buguni dzaṉu dza nḍowedzo:

1. Bobo tsho vha tshi tshi vhonala hani?

a. Muvhala wa buraweni, muvhili muṱuku, mutshila mulapfhu.
b. Muvhili muṱuku, wa buraweni, mutshila wo khotheaho.
c. Muvhili muṱuku, wa buraweni na mutshena.

2. Vho wana ngafhi Bobo?

a. Nga murahu ha miri.
b. Tshiṱakani.
c. Fhasi ha bannga.

Mofoḽodzhi/phenḍamaipfhi

Dzudzanyani/vhekanyani maipfhi e kha vhuthihi na kha vhunzhi.
U ṅwala mitevhe ya maipfhi aya kha bugu yaṉu ya nḍowedzo.
Talelani mofimi u no ri vhudza uri ndi vhuthihi kana vhunzhi.

mulomo	vhudzi gutswu	mavhudzi	milomo magutswu

Vhuthihi	Vhunzhi

Thero: Mivhili yashu

U pfhumisa luambo:

Murero

Ḽiambele ḽi pfhufhi ḽa sialala ḽiṋe ḽa ṋea tsivhudzo. Kanzhi mirero i katela kuambele kwa luambo kune kwa si tee u dzhiwa kwo tou ralo sa, mamethafore.

A hu aluwi muthu hu aluwa mbilu.

Muthu a nga vha na muvhili muhulu, fhedzi a vha na muhumbulo kana zwiito zwo no nga zwa vhana.

Zwiṱori:

Ndamulelo u pfha a songo dzudzanyea

Ḓuvha ḽi sa takadzi ḽa Lingani

Ḓivhaipfhi

ḓigeḓa:	U pfha wo takala na u vhofholowa u fana na musi wo dzula kha tshidulo tsha vhuphovhepohe.
sa ḓigeḓa:	U sa pfha wo takala na u vhofholowa u fana na musi wo dzula kha tshidulo tshi no gogona.
thengathenga:	Musi hu na u dzinginyea u tshi ya ngei na ngei, zwi tshi nga tshithu tshi ḓo wa.
fhasi ha/ nga fhasi:	U vha nga fhasi kana u vha fhasi ha tshiṅwe tshithu.
tshileme:	U lemela ha muthu kana ha tshithu.
shona/ na ṱhoni:	U pfha u tshi shona kana u vha na mazhuluzhulu musi vhathu vho u sedza.
amba nga/ amba nga ha:	U bula muhumbulo wau malugana na muthu, tshifanyiso kana zwi re muhumbuloni wau.
nga vhulenda/ nga ṱhonifho:	U vha na vhuthu kha vhaṅwe vhathu; u sumbedza uri u a vhavhalela vhuḓipfhi havho.

Ḓivhaipfhi

u sa shaya nungo:	U sa vha na maanḓa manzhi. Muvhili waṋu u pfha wo neta kana u a kunḓelwa u ita zwithu zwi no konḓa.
u vha na nungo:	U vha na maanḓa kha muvhili a u kona u takula zwithu, u gidima kana u tamba u sa ṱavhanyi u neta.
mutakalo:	Musi muvhili waṋu u tshi ḓipfha zwavhuḓi ndi ngauri ni ḽa zwavhuḓi, ni eḓela lwo linganelaho, na itesa nyonyoloso.
u sa vha mutakalo:	Musi muvhili waṋu u sa ḓipfhi zwavhuḓi nga mulandu wa zwiḽiwa zwi si na pfhushi, u sa eḓela lwo linganelaho kana sa sudzuluwi lwo linganelaho.

Vhudzisani vha muṱa wa haṋu

Ndi zwifhio zwiṅwe zwine ra nga ita u itela uri mivhili yashu i dzule i na mutakalo nahone yo khwaṱha?

Arali ndi tshi ṱoḓa u ḓivha zwiṅwe zwithu nga ha muvhili wanga, ndi tea u amba na nnyi?

Foniki

Kha vha sielisane u vusuludza mibvumo iyi:

U dikhouda

U ṱanganya / vanganya mibvumo u itela u vhala silabulu.

ṉa	na
ne	ṉo

U enkhouda

Wanani maipfhi oṱhe a no bva kha maṅwalwa a no shumisa:

ṉ nn

U ṅwala mitevhe ya maipfhi aya kha bugu yaṉu ya nḓowedzo.

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha:

O nembelela murini. Ri nga namba ra u vunḓa. Ndi muri wa munombela.

Nṉe ndi ḽesa ṉama. Ndi a i funesa. Ṉamusi ndo ṉewa ṉama nda nga ndi sa fara ṉaledzi nga u takala.

Foniki

Kha vha sielisane u vusuludza mibvumo iyi:

U dikhouda

U ṱanganya / vanganya mibvumo u itela u vhala silabulu.

nn̓a	nn̓e
ṅi	ṅo

U enkhouda

Wanani maipfhi oṱhe a no bva kha maṅwalwa a no shumisa:

nn̓ ṅ

U ṅwala mitevhe ya maipfhi aya kha bugu yaṋu ya nḓowedzo.

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha:

Nn̓e na mme anga ri khou ya ḓoroboni. Ri ḓo renga bugu nn̓a dzanga.

Ndo ṅala u tamba bola. Mugudisi uri hu ḓo tamba Ṅaledzani. Ndi a ṅuṅuna arali mugudisi a ri ndi tambe.

Foniki

Kha vha sielisane u vusuludza mibvumo iyi:

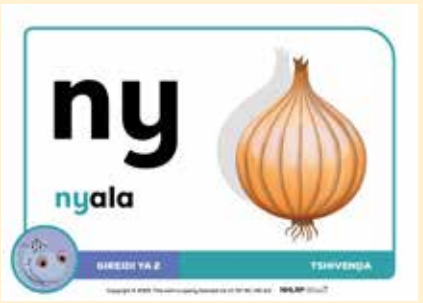

U dikhouda

U ṱanganya / vanganya mibvumo u itela u vhala silabulu.

nṅa	nya
nṅi	nyi

U enkhouda

Wanani maipfhi oṱhe a no bva kha maṅwalwa a no shumisa:

nṅ ny

U ṅwala mitevhe ya maipfhi aya kha bugu yaṇu ya nḓowedzo.

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha:

Goṅoṅo ḽi a nṅona. Ḽi a rasa, ndi a borea musi li kati na u nṅoṅa.

U bika nga nyala zwi a bora. I a lidza. Nṋe ndi a zwi nyala u bika nga nyala. U bika nga u lila.

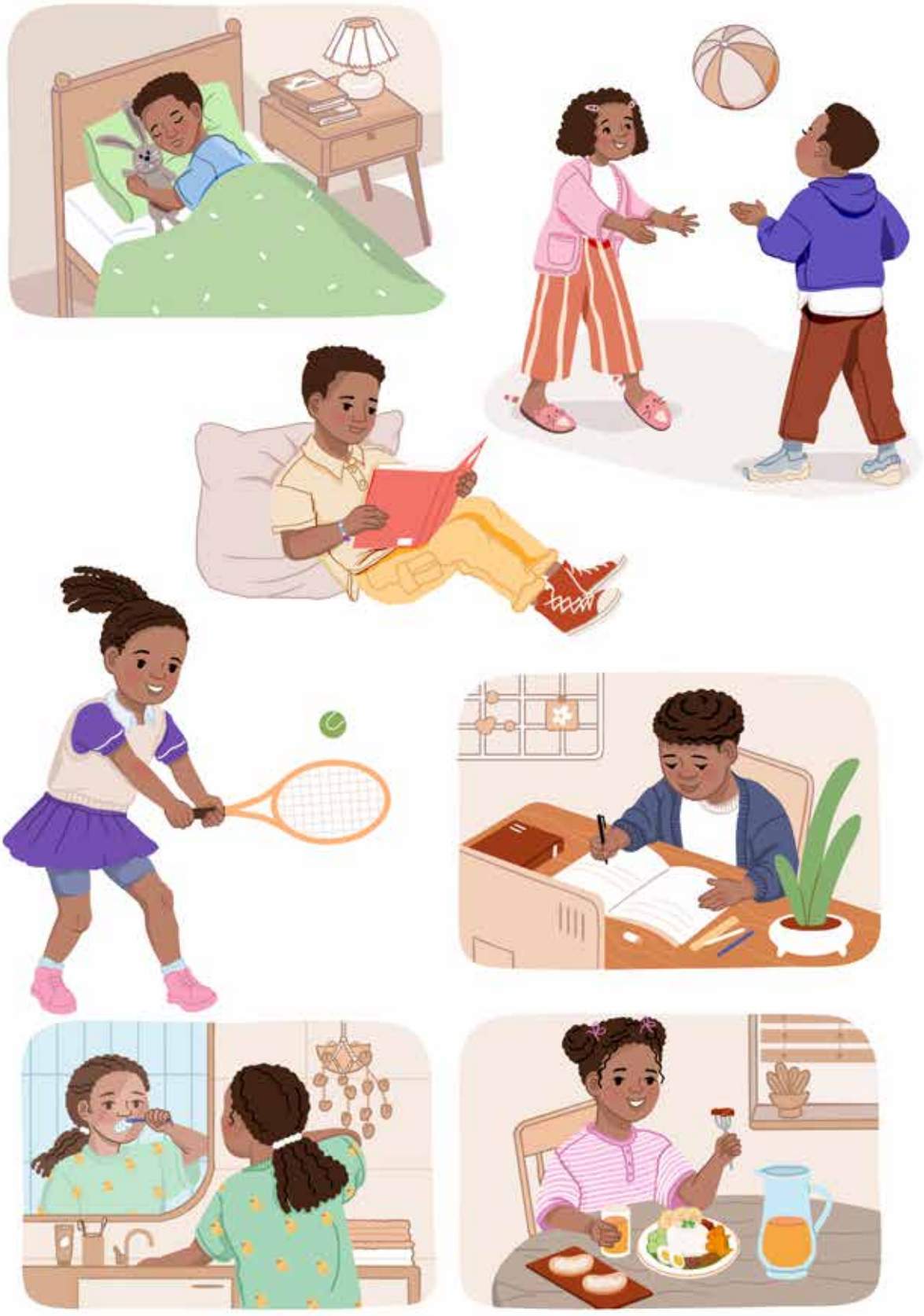

Thero: **Mivhili yashu**

Foniki

Kha vha sielisane u vusuludza mibvumo iyi:

U dikhouda

U ṱanganya / vanganya mibvumo u itela u vhala silabulu.

mma	ngo
nnyi	nnyo

U enkhouda

U shumisa mibvumo i re afho fhasi u fhaṱa maipfhi:

ng	ny	nny	mm	ph	a
e	o	i	u	s	n

U ṅwala maipfhi aya kha bugu yaṋu ya nḓowedzo.

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha:

Ndi nnyi a no ḓo bika na nṋe? Nnyambeni uri u ḓo bika na nṋe. Ndi ḓo humbela Kone uri a nnyagise ene uri a ḓe ri bike.

Nguluvhe ndi a i funa. Ri ḓo i bika ṋamusi nga maanḓa ngauri Nganea o ḓa u dala. U a i takalela nguluvhe.

Ambani na mmawe ri ṱuwe. Mmboneni uri o netiswa nga u tamba bola mudavhini. U khou ṱoḓa u swika a tshi awela a eḓela nṱha ha mmbete mushonga. Ndi u nyala u sheliwa mushonga izwi? O tsetsema nga u shavha mushonga. Ndo vha ndi sa shavhi uri ni ḓo mphunga.

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha:

Zama o shumisa muvhili wawe.

Zama o mbo ḓi takuwa nṱha ha mmbeteni. O shumisa milenzhe yawe u tshimbila a tshi ya lufherani lwa u ṱambela. A shumisa zwanḓa zwawe u ṱamba maṋo na tshifhaṱuwo tshawe. Zama a sumbedza khaladzi awe uri bola u i posa hani nga zwanḓa.

Tshikoloni, Zama o shumisa maṱo awe u vhona mudededzi wawe nahone o shumisa nga maanḓa vhuluvhi hawe u humbula a tshi ita mushumo wawe wa tshikolo. Zama o vha a tshi shumisa milenzhe yawe u gidima kha mahatsi.

Ḽi tshi kovhela, Zama o mbo ḓi ḽa tshilalelo a nwa maḓi, a ṱamba a yo eḓela. Zama ari, “Ndi livhuwa u shumisa muvhili wanga kha zwoṱhe zwine wa kona u zwi ita.”

Tholokanyoṋdivho

Ṅwalani phindulo buguni dzaṋu dza nḍowedzo:

1. Zama o vha a tshi livhuwa mini?

a. Vhuṱali hawe ha u humbula.
b. Zwanḍa zwawe zwa u kuvhatedza khonani dzawe.
c. Muvhili wawe, kha zwithu zwothe zwine wa nga zwi ita.

2. Zama o ita mini nga murahu ha tshilalelo?

a. O vha a tshi tamba ngadeni.
b. O mbo ḍi nwa maḍi, a ṱamba a yo eḍela.
c. O tamba mudavhini.

Mofoḽodzhi/phenḍamaipfhi

Dzudzanyani/ vhekanyani maipfhi e kha vhuthihi na kha vhunzhi.
U ṅwala mitevhe ya maipfhi aya kha bugu yaṋu ya nḍowedzo.
Talelani mofimi u no ri vhudza uri ndi vhuthihi kana vhunzhi.

bodo	maswa	vhuswa
dziphanga	dzibodo	lufhanga

Vhuthihi	Vhunzhi

Foniki

Vhalani mubvumo uyu nga u sielisana:

U dikhouda

U ṱanganya / vanganya mibvumo u itela u vhala silabulu.

fha	bi
mo	ku

U enkhouda

Wanani maipfhi oṱhe a no bva kha maṅwalwa a no shumisa:

fh

U ṅwala mitevhe ya maipfhi aya kha bugu yaṇu ya nḓowedzo.

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha:

Fhaṱuwani ni rabele u ri ni si dzhene milingoni. Fhano fhasi shangoni hu a ḓifha arali ni na fulufhelo nga ngomu haṇu. Ni tea u fha tsiwana uri shango ḽi si fhalale nga nḓala. Arali na tevhela haya mafhungo, ni ḓo ḓiwana ni mukundi. Fhaṱuwani ni fhaṱuse na ḽifhasi.

Foniki

Kha vha sielisane u vusuludza mibvumo iyi:

+

U dikhouda

U ṱanganya / vanganya mibvumo u itela u vhala silabulu.

pfha	pfhi
hu	ra

U enkhouda

Wanani maipfhi oṱhe a no bva kha maṅwalwa a no shumisa:

p + fh

U ṅwala mitevhe ya maipfhi aya kha bugu yaṋu ya nḓowedzo.

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha:

Hu pfhi pfhamoni ya musanda a ni tendeliwi u sokou ḓiswielela ni si na thendelo. Ndo pfha nga mme anga. Mukoma wa musanda ndi ene ane a tea u ni ṱanganedza pfhamoni. Ndi ene ane a tea u pfhananyisa vha musanda na lushaka. A sa ralo nḓila dzi a pfhuvha.

Foniki

Vhalani mubvumo uyu nga u sielisana:

U dikhouda

U ṱanganya / vanganya mibvumo u itela u vhala silabulu.

kha	khe
khi	kho

U enkhouda

Wanani maipfhi oṱhe a no bva kha maṅwalwa a no shumisa:

kh

U ṅwala mitevhe ya maipfhi aya kha bugu yaṇu ya nḓowedzo.

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha:

Khakhu u dzhena hayani. U wana vhabebi vhawe vho mu lindela. Vho mu rengela khekhe ngauri ndi ḓuvha ḽawe ḽa mabebo. Vhabebi vhawe vho mu ṋea na khii ya u khinulula he vha vhea mpho ye vha mu rengela.

Khaye hezwi zwi amba zwinzhi. O takalesa.

O vhidza khonani yawe Khaukanani uri a ḓe a ḽe khekhe. Khotsi awe vha ri hu rengiwe na ṋama ya kholomo hu itiwe mugotsho.

Tshiṱori tsha u amba tsha vhusiki

Foniki

Ṱanganyani mibvumo iyi nga u sielisana:

U dikhouda

U ṱanganya / vanganya mibvumo u itela u vhala silabulu.

nkha	nkhe
nkhi	nkho

U enkhouda

U shumisa mibvumo i re afho fhasi u fhaṱa maipfhi:

fh	bv	kh	a	e	i
o	u	n	s	t	p

U ṅwala maipfhi aya kha bugu yaṋu ya nḓowedzo.

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha:

O nkhanedza mulovha ndi tshi mu vhudza uri mudededzi wanga vho nkhanela ndi tshi humbela u ya nḓuni ṱhukhu. Nkhanedzeni u dina khani. Ha tendi zwa muṅwe muthu. Nṋe ndo mbo ḓi fhambana nae nda yo ka maḓi nkhoni ya makhulu wanga nda nwa nda kolwa. Makhulu na vhone vho mbo ḓi nthuma mundendeni vha ri, “Iyani ni yo nkholela mundende, ṋamusi mulenzhe wanga a u tendi.”

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha:

Mbambe Khulu ya Semi

Semi o vha a tshi funa u gidima. O vha e na mbambe khulwane ye a vha a tshi ṱoḓa u i kunda. Muṱaṱisano wo vha u tsini, Semi o pfha o tshuwiswa vhagidimi vha luvhilo vhukuma.

Ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe, tshikolo tshi tshi bva Semi o vha a tshi ita nḓowenḓowe, a tshi ya mudavhini a tshi ḓilugisela mbambe. Tsha u thoma, Semi o mbo ḓi kokodzea misipha ya milenzhe na ya muṱana. O vha a sa ṱoḓi u huvhala. Zwenezwo, Semi a gidima a tshi gonya na u tsa mudavhini. Izwi zwo ita uri a ṱavhanye u fhola. Fhedzi u gidima zwo ita uri Semi a pfhe o takala vhukuma u vha mugidimi wa luvhilo luhulu.

Ri tshi tou ri matshelo ndi mbambe, Semi o ḓipfha o ḓilugisela, a livhuwa muvhili wawe.

Tholokanyoṋdivho

Ṅwalani phindulo buguni dzaṋu dza nḓowedzo:

1. Semi o ita mini u itela u thivhela u huvhala?

a. O vha a tshi ita nḓowenḓowe ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe.
b. A gidima a tshi gonya a tsa tsimuni.
c. O mbo ḓi onyolosa misipha yawe.

2. U gidima zwo ita uri Semi a ḓipfhe hani?

a. U gidima zwo ita uri Semi a pfhe o takala vhukuma.
b. U gidima zwo ita uri Semi a pfhe o tshuwa.
c. U gidima zwo ita uri Semi a pfhe vhuṱungu.

Mofoḽodzhi/phenḓamaipfhi

Dzudzanyani/ vhekanyani maipfhi e kha vhuthihi na kha vhunzhi.
U ṅwala mitevhe ya maipfhi aya kha bugu yaṋu ya nḓowedzo.
Talelani mofimi u no ri vhudza uri ndi vhuthihi kana vhunzhi.

zwienda	luvhondo	mafasiṱere
tshienda	dzimbondo	fasiṱere

Vhuthihi	Vhunzhi

Thero: Ri tandulula zwi sa ṱalutshedzei

U pfhumisa luambo:

Khothesheni

Maipfhi a u thoma e muṅwe a amba nga ha tshiṅwe tshithu. Musi muṅwe a tshi amba tshithu nga maanḓa tshi re na mutsindo/tshi no amba zwi pfhalaho, ri a dzhiela nzhele/nṱha maipfhi avho. U itela uri ri kone u a dovholola.

"Nga vhusedzi, u humbula zwavhuḓi na u sa ṅala nḓilani ri tandulula zwi sa tandululei."

A hu ḓivhei muṅwali

Khothesheni heyi i ri funza uri musi ri na thaidzo ino konḓa u i tandulula, ri tea u sa ṱavhanya u fhindula. Ri humbule nga vhuronwane uri ri nga i tandululisa hani.

Zwiṱori:

Dayari ya Lugisani ya tshiphiri

Mudzumbamo

Ḓivhaipfhi

zwi sa ṱalutshedzei/ tshibulebule:	Tshithu tshi sa ḓivhei kha vhathu kana tshi sa ṱalutshedzei tshine wa ṱoḓa u ḓivhesa nga hatsho.
tandulula:	U wana phindulo kana u tandulula thaidzo.
lusevheḓi:	Mafhungomatsivhudzi maṱuku ane a u thusa u wana phindulo ya tshithu.
dayari:	Bugu ya muthu ene muṋe ine wa ṅwala zwe zwa itea kha iwe ḓuvha ḽoṱhe.
dzumbama:	U ya huṅwe fhethu kana wa vhea tshithu fhethu hune vhaṅwe vhathu vha sa ḓo tshi wana kana u tshi vhona.
ṱoḓa:	U ṱoḓa tshithu tsho xelaho kana muthu o xelaho kana zwo dzumbiwaho.

Ḓivhaipfhi

xelaho:	A tshi vhonali he tsha tea u vha tsho vhewa hone, tsho ngalangala (sa thoyi ine ni sa kone u i wana).
banda/ vhuvha:	U gwadama nga magona wo banda fhasi.
muwanulisi/fogisi:	Ndi muthu ane a ṱoḓa lusevheḓi uri a wanuluse zwo iteaho.
vhuṱanzi:	Zwithu kana mbuno dzine dza thusa u wana phindulo, sa tsumbo, he lwayo lwa kanda hone kana luṅwalo/noutu.
muhumbulelwa:	Ndi muthu ane ra humbulela uri a nga vha o ita tshiṅwe tshithu. Ri tea u sedzulusa u vhona arali i ngoho.
zwima/ṱoḓa:	U sedza tshithu kana muthu nga vhuronwane.

Vhudzisani vha muṱa wa haṋu

No no vhuya na vha na tshiphiri vhutshiloni haṋu? Arali zwo ralo, ni nga mmbudza nga hazwo?

Tshibulebule/tshiphiri tshi a takadza! Ri nga ṋeana lusevheḓi u itela u tandulula tshibulebule/tshiphiri?

Foniki

Vhalani mubvumo uyu nga u sielisana:

U dikhouda

U ṱanganya / vanganya mibvumo u itela u vhala silabulu.

pha	phe
phi	pho

U enkhouda

Wanani maipfhi oṱhe a no bva kha maṅwalwa a no shumisa:

ph

U ṅwala mitevhe ya maipfhi aya kha bugu yaṇu ya nḓowedzo.

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha:

Ndo phaphamiswa nga phosho ye ya vha i nnḓa. Vhathu vha khou pandamedza phukha ya ḓaka yo dzhenaho miḓini nga phoswo. Yo tou xela vhannani. Ndi phala, i ya ḽiwa. Vhathu vha vho ṱoḓa u i vhulaya vha ḽa. Phala yo tou phula buli ḽa ḓaraṱa ya tshoṱhela miḓini. Kha u gidima yo phasa, vha nga si i fare na khathihi. Nṇe ndi khou tou ḓiphina nga u lavhelesa i tshi khou pandamedzwa.

Foniki

Ṱanganyani mibvumo iyi nga u sielisana:

+

U dikhouda

U ṱanganya / vanganya mibvumo u itela u vhala silabulu.

phwa	phwe
phwi	phwo

U enkhouda

Wanani maipfhi oṱhe a no bva kha maṅwalwa a no shumisa:

ph + w

U ṅwala mitevhe ya maipfhi aya kha bugu yaṇu ya nḓowedzo.

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha:

Vhengele ndi ḽihulu, ndi ḽa Vho Phwaralala. Vha rengisa na makumba. Vho ṱuwa na ṅwana wavho vhengeleni a mbo kwasha makumba a ri phwo! Vho Phwaralala vho sinyuwa vhukuma. Vha sema u ḽa ṅwana vha ri, ‘a u pfhi, u sokou phwasha! Phwasha! nga madenzhe au, u tshi dzhena hu sa dzhenwi.

Foniki

Vhalani mubvumo uyu nga u sielisana:

U dikhouda

U ṱanganya / vanganya mibvumo u itela u vhala silabulu.

tha	the
thi	thu

U enkhouda

Wanani maipfhi oṱhe a no bva kha maṅwalwa a no shumisa:

th

U ṅwala mitevhe ya maipfhi aya kha bugu yaṇu ya nḓowedzo.

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha:

Thathelani muroho uri ri kone u u bika. Makhulu vho u ka thavhani ya thathe mulovha. Na sa thatha khonani dzaṇu a ni nga shumi, hu ḓo ḓala u tamba fhedzi, ende riṋe ri khou ṱoḓa u ḽa muroho. Thomani nga u thathela ni kone u u ṱanzwa, ni dzhenise bodoni ni tibe nga tshitibo ni tshi thivhela uri u si fhufhume. Thanyani o dzula tsini na makhulu kha thovho o sedzesa uri a kone u vhona uri tshifhinga tshi ḓaho a nga thusisa hani.

Thero: **Ri tandulula zwi sa tandululei**

Foniki

Ṱanganyani mibvumo iyi nga u sielisana:

+

U dikhouda

U ṱanganya / vanganya mibvumo u itela u vhala silabulu.

tha	thwo
thwe	thwa

U enkhouda

U shumisa mibvumo i re afho fhasi u fhaṱa maipfhi:

n	th	aa	w	ii	a
e	i	o	u	p	s

U ṅwala maipfhi aya kha bugu yaṋu ya nḓowedzo.

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha:

O nthwa kha ṱhoho nda lila. U ri ndi khou rasa musi ndi tshi thwashamedza minwe yanga ndi tshi imba. Fhedzi ene o vhuya a nṱambisa nga maḓi a tshi tou thwee, nṋe a thongo vhilaela ngazwo. A tshi zwi amba uri ndi khou rasa ha ṱungunedzi, u tou ri thwii kha mafhungo awe. Ndo guda uri na nṋe musi ndi tshi amba ndi tou thwii kha mafhungo anga.

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha:

Bola yo xelaho

Ḽiṅwe ḓuvha nga matsheloni, Semi na Zama vho bvela nnḓa u tamba. Ḓuvha ḽo vha ḽi tshi khou fhisa. Ho vha hu ḓuvha ḽavhuḓi ḽa u tamba bola. Vho ṱoḓa bola yavho, fhedzi yo vha i siho.

Semi a ri, “Bola yashu yo xela!”

“Kha ri tandulule tshiphiri!” Vho Zama vho ralo.

Vho sedza fhasi ha bannga. Vho vha vha sa koni u vhona bola. Vha sedza murahu ha muri, fhedzi vha si kone u vhona bola. Zwenezwo, vha vhona milenzhe miṱuku muṱavhani.

“Ndi vhona u nga heyi milenzhe ndi lusevheḓi,” ho amba Zama.

“Kha ri tevhele milenzhe ri vhone,” ho amba Semi.

Mafheleloni, vha vhona bola mulindini wa muṱavha. Tshibwanana tshiṱuku tsho vha tshi tshi khou tamba nga bola! Semi na Zama vha sea. Vho ḓi pfha zwi zwavhuḓi uri vho tandulula tshiphiri.

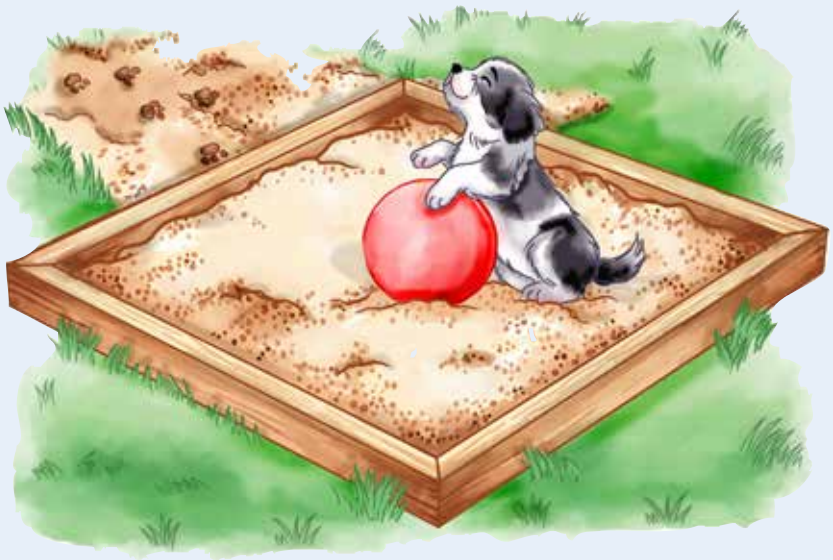

Tholokanyoṋdivho

Ṅwalani phindulo buguni dzaṋu dza nḍowedzo:

1. Ho vha hu tshi khou ṱahela mini?

a. Tshigwada.
b. Bola.
c. Mugodi wa muṱavha.

2. Semi na Zama vho vha vho sedza ngafhi?

a. Fhasi ha muri na murahu ha bannga.
b. Fhasi ha bannga na murahu ha muri.
c. Nga fhasi ha tshibwanana murahu ha dindi ḽa muṱavha.

Mofoḽodzhi/phenḍamaipfhi

Dzudzanyani/ vhekanyani maipfhi e kha vhuthihi na kha vhunzhi.
U ṅwala mitevhe ya maipfhi aya kha bugu yaṋu ya nḍowedzo.
Talelani mofimi u no ri vhudza uri ndi vhuthihi kana vhunzhi.

malinga	dzigoloi	nnḍu
dzinnḍu	goloi	linga

Vhuthihi	Vhunzhi

U dikhouda

Vhalani Maipfhi Malapfhu.

Kopani ipfhi iḽo kha bugu yaṋu ya nḓowedzo:

mathabama

Wanani pfhalandoṱhe dzoṱhe ni dzi talele.

mathabama

Engedzani bureiki kana u awela kha silabulu.

ma/tha/ba/ma

Vhalani silabulu:

ma-tha-ba-ma

Vanganyani / Ṱanganyani silabulu ni kone u vhala iḽo ipfhi:

mathabama

Dovhololani nga maipfhi:

phikhokho

maṱamaṱisi

Fhufhafhufhani

phakhuphakhu

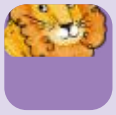

U enkhouda

Ḓadzisani maipfhi o siedzwaho:

phapha reila bola

1. Mutukana u raha_____.
2. Mukomana wawe u_____ goloi.
3. U khou_____khuni.

U enkhouda

Ndi maipfhi mangana ane na nga ṅwala nga:

Sedzani uri ni nga ita maipfhi mangana nga mubvumo muṅwe na muṅwe.
Ṅwalani mitevhe buguni yaṋu.

ny ng

Vhumbani fhungo nga u shumisa maipfhi mavhili.

U dikhouda

Vhekanyani mafhungo a ya nga nḓila yo teaho.

1. bola u raha khou mudavhini.
2. gumba kwashe ḽo.
3. ḓifha i a ṋama.

U dikhouda

Vhalani Maipfhi Malapfhu.

Kopani ipfhi iḽo kha bugu yaṋu ya nḓowedzo:

mathabama

Wanani vha pfhalandoṱhe dzoṱhe ni dzi talele.

mathabama

Engedzani bureiki kana u awela kha silabulu.

ma/tha/ba/ma

Vhalani silabulu:

ma-tha-ba-ma

Vanganyani / Ṱanganyani silabulu ni kone u vhala iḽo ipfhi:

mathabama

Dovhololani nga maipfhi:

nyamulemalema

mahovhovhovho

thethelani

phakhani

U enkhouda

Ḓadzisani maipfhi o siedzwaho:

ḓifha ṋama kula

1. Kholomo i ri ṋea____.
2. ____ḽino ha dokotela.
3. Manngo u a____.

U enkhouda

Ndi maipfhi mangana ane na nga ṅwala nga:

Sedzani uri ni nga ita maipfhi mangana nga mubvumo muṅwe na muṅwe.
Ṅwalani mitevhe buguni yaṋu.

fh kh

Vhumbani fhungo nga u shumisa maipfhi mavhili.

U dikhouda

Vhekanyani mafhungo a ya nga nḓila yo teaho:

1. Khakhu mafhi hama a kholomo u khou.
2. khuni khou Funi u phapha.
3. Mmawe ndele ndi.

U dikhouda

Vhalani Maipfhi Malapfhu.

Kopani ipfhi iḽo kha bugu yaṋu ya nḓowedzo:

mathabama

Wanani vha pfhalandoṱhe dzoṱhe ni dzi talele.

mathabama

Engedzani bureiki kana u awela kha silabulu.

ma/tha/ba/ma

Vhalani silabulu:

ma-tha-ba-ma

Vanganyani / Ṱanganyani silabulu ni kone u vhala iḽo ipfhi:

mathabama

Dovhololani nga maipfhi:

dalafhala

Fhufhafhufhani

pikiniki

rotholela

U enkhouda

Ḍadzisani maipfhi o siedzwaho:

thavhani mivhala nyonyoloso

1. Phikhokho i na____yo nakelelaho.
2. O ya ____u reḓa khuni.
3. U ita____zwi fhaṱa muvhili.

U enkhouda

Ndi maipfhi mangana ane na nga ṅwala nga:

Sedzani uri ni nga ita maipfhi mangana nga mubvumo muṅwe na muṅwe.
Ṅwalani mitevhe buguni yaṋu.

ph th

Vhumbani fhungo nga u shumisa maipfhi mavhili.

U dikhouda

Vhekanyani mafhungo a ya nga nḓila yo teaho:

1. Ṅala o bugu yawe.
2. Hayani a takadza hu.
3. Ṋotshi guma ḽa.

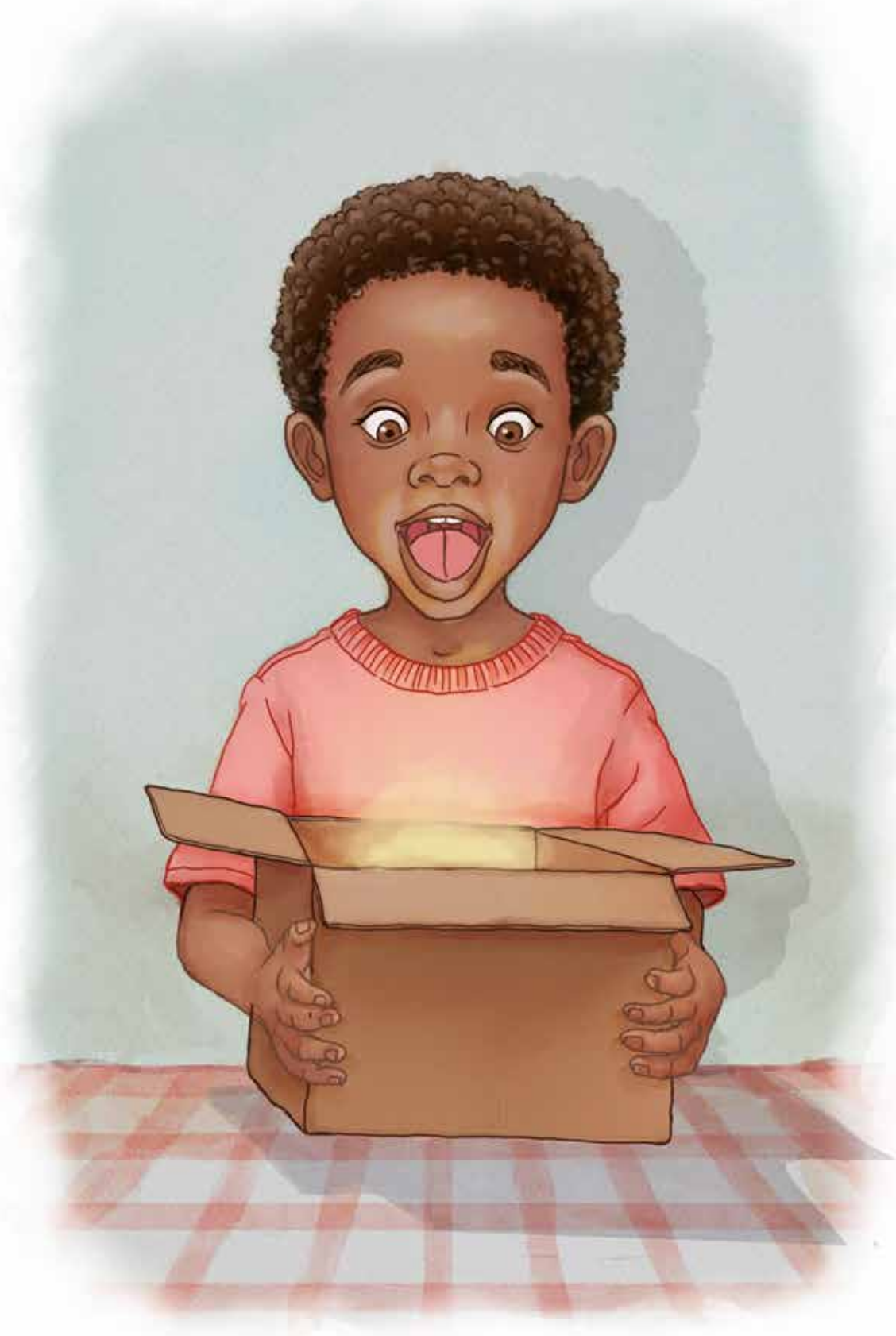

Tshiṱori tsha u amba tsha vhusiki

U dikhouda

Vhalani Maipfhi Malapfhu.

Kopani ipfhi iḽo kha bugu yaṋu ya nḓowedzo:

mathabama

Wanani vha pfhalandoṱhe dzoṱhe ni dzi talele.

mathabama

Engedzani bureiki kana u awela kha silabulu.

ma/tha/ba/ma

Vhalani silabulu:

ma-tha-ba-ma

Vanganyani / Ṱanganyani silabulu ni kone u vhala iḽo ipfhi:

mathabama

Dovhololani nga maipfhi:

phakhuphakhu

fulufhela

khukhuliwa

nnyambeni

U enkhouda

Ḓadzisani maipfhi o siedzwaho:

gobagoba miroho pakulula

1. Kanakana o khukhuliwa a____.
2. Ngadeni hu na____.
2. U khou____bege.

U enkhouda

Ndi maipfhi mangana ane na nga ṅwala nga:

Sedzani uri ni nga ita maipfhi mangana nga mubvumo muṅwe na muṅwe.
Ṅwalani mitevhe buguni yaṋu.

y w

Vhumbani fhungo nga u shumisa maipfhi mavhili.

U dikhouda

Vhekanyani mafhungo a ya nga nḓila yo teaho:

1. Fa muumo wo.
2. Maḓi rothola a tou thwee.
3. Nnyi ndi o ḓaho.

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha:

Bogisi ḽa Tshiswiṱulo ḽo Xelaho

Nga tshifhinga tsha u awela, Rudzani o vula bege yawe ya tshikolo. A sedza nga ngomu. Bogisi ḽawe ḽa tshiswiṱulo ḽo vha ḽi siho. Rudzani o pfha o ṱungufhala nahone e na nḓala. Rudzani o ri, “Bogisi ḽanga ḽa tshiswiṱulo a ḽiho.” Ṋaledzi o mbo ḓi ḓa a mu thusa. “Kha ri tandulule tshiphiri,” o ralo.

Rudzani na Ṋaledzi vho mbo ḓi sedza fhasi ha desike na murahu ha tshidulo. Vho sedza na murahu ha vothi. Vho vhudzisa khonani dzavho, fhedzi a hu na we a vhona bogisi ḽa zwiḽiwa zwa masiari.

Ndi hone Ṋaledzi a tshi vhona lusevheḓi! O vhona matshakatshaka a vhurotho fhasi. Vho tevhela matshakatshaka a vhurotho vha tshi ya kha khona ya u vhala. Bogisi ḽa tshiswiṱulo tsha Rudzani tsho vha tshi kha methe. Mbevha khulwane yo vha i tshi khou ḽa vhurotho ha Rudzani! Rudzani a pandela mbevha. Ṋaledzi o mbo ḓi doba vhurotho.

“Iyo mbevha khulwane yo ḽa tshiswiṱulo tshanga!” ho amba Rudzani.

“Ri nga kovhelana zwo salaho kha tshiswiṱulo tshanga,” ho amba Rudzani.

Khonani dzo vha dzo takala uri dzo tandulula tshiphiri.

Tholokanyoṋdivho

Ṅwalani phindulo buguni dzaṋu dza nḓowedzo:

1. Rudzani o ḓipfha hani musi bogisi ḽawe ḽa tshiswiṱulo ḽi siho?
a. O takala.
b. U ṱungufhala na nḓala.
c. O sinyuwa na u ṱungufhala.

2. Ndi lusevheḓi lufhio lwe Ṋaledzi a lu vhona?
a. Bogisi ḽa tshiswiṱulo kha methe.
b. Matshakatshaka a vhurotho ane a vha fhasi.
c. Mbevha kha khona ya u vhala.

Mofoḽodzhi/phenḓamaipfhi

Dzudzanyani/ vhekanyani maipfhi e kha vhuthihi na kha vhunzhi.
U ṅwala mitevhe ya maipfhi aya kha bugu yaṋu ya nḓowedzo.
Talelani mofimi u no ri vhudza uri ndi vhuthihi kana vhunzhi.

vothi	maivha	ḽiivha
mavothi	zwiṱanga	tshiṱanga

Vhuthihi	Vhunzhi

Vha sale zwavhuḓi!
Vha ise phanḓa na u vhala ḓuvha na ḓuvha.

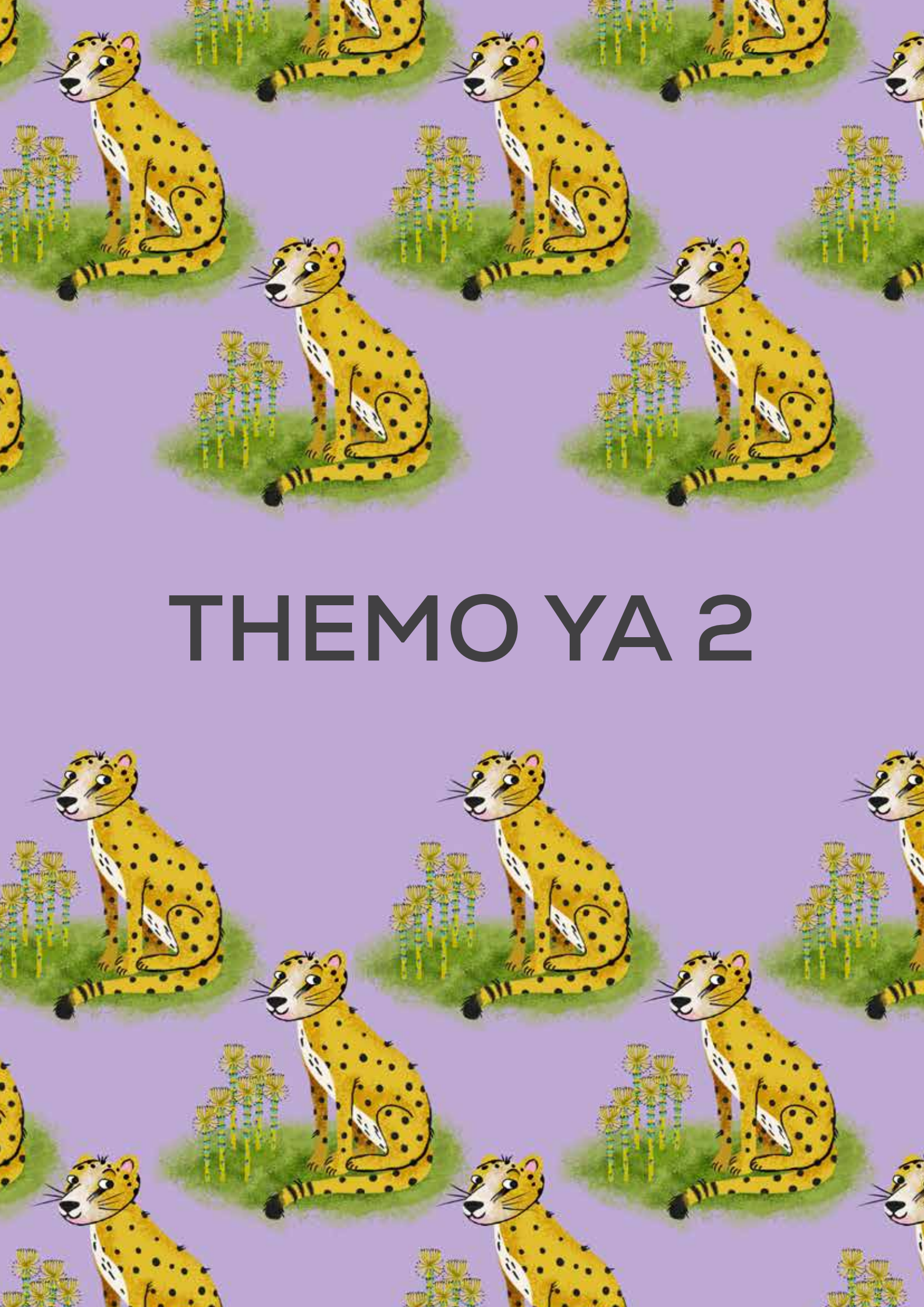

THEMO YA 2

Thero: Ri a pfha

Zwipfhumisa luambo:

Idioma

Hune ipfhi kha fhungogake ḽa amba zwo fhambanaho na zwe ḽa vha ḽi tshi amba zwone.

U fhela mbilu.

U sa kona u konḓelela muṅwe kana u sa kona u lindela.

Zwiṱori:

Takalani tshiṱeidzhini

Bantu o ṱungufhala

Ḓivhaipfhi

tshiṱeidzhi:	Fhethu ho imelaho nṱha hune vhathu vha ita matambwa/maṱano khayo.
tamba/ ṱana:	U tamba ḽitambwa, u imba kana u tshina u tshi itela vhaṅwe vhathu.
odishini/ndingo:	U edzisa na vhona arali ni tshi nga tamba kha ḽitambwa kana kha ṱano ḽa vhutsila.
vhaṱaleli/ vhathetshelesi:	Tshigwada tsha vhathu vho ṱalelaho ḽitambwa/ ṱano.
kanukisa/ takadza:	Tshithu tshi no ita uri muthu a ri “Yoo!” ngauri ndi tshavhuḓi kana tshi a mangadza.
si ho:	A ni ho musi no tea u vha hone.
bula:	U amba tshiṅwe tshithu.
ṱungufhala:	Vhuḓipfhi hu no vhavha nga maanḓa musi muthu ane na mu funa a si tshee ho kana musi ho bvelela tshithu tshi vhaisa nga maanḓa.
mbonalo ya tshifhaṱuwo:	Nḓila ine tshifhaṱuwo tshaṋu tsha sumbedza vhuḓipfhi haṋu ngayo musi ni tshi pfha tshiṅwe tshithu.

Ḓivhaipfhi

kanakana:	Musi ni na vhuḓipfhi huvhili ho fhambanaho nga tshifhinga tshithihi.
ḓaḓa:	Musi ni si na vhuṱanzi uri hu khou bvelela mini kana uri ni tea u ita mini. Muhumbulo u vha wo ṱanganana.
nyanyuwo:	Nḓila ine na ita ngayo kana u ḓipfha ngayo musi hu tshi itea tshiṅwe tshithu. Sa tsumbo, ni nga aravha musi ni tshi wela fhasi nga u lila.

Vhudzisani vha muṱa wa haṋu

Ndi tshifhio tshithu tshine tsha ita uri ni pfhe no sinyuwa kana u dinalea?

Ndi nnyi ane na amba nae nga vhuḓipfhi haṋu?

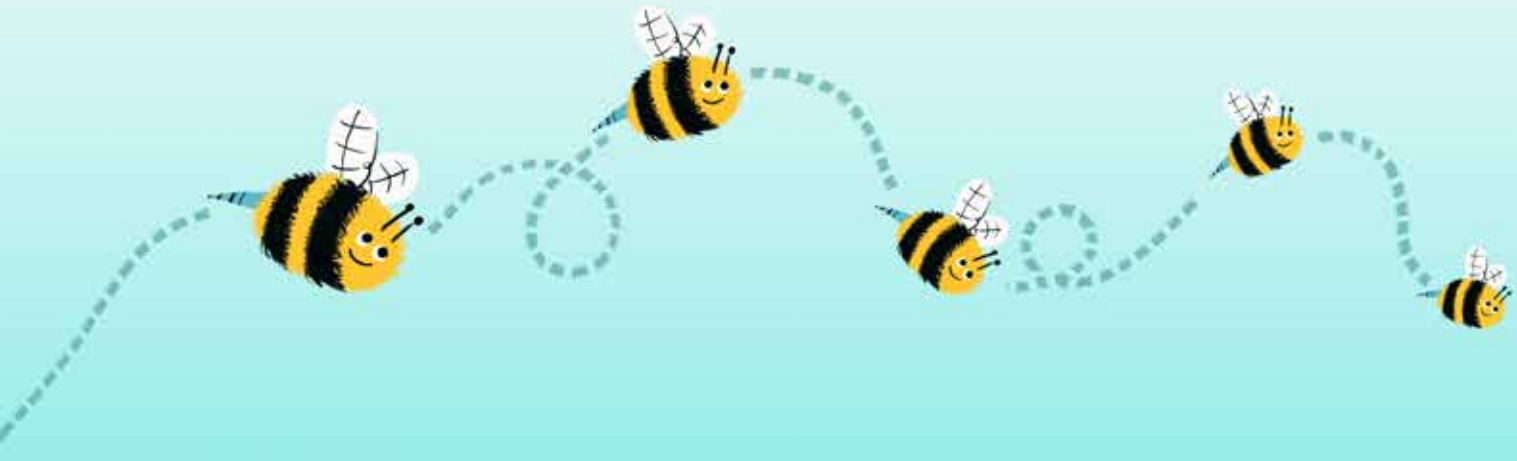

Foniki

Sielisanani u vhala mibvumo yoṱhe ine na i ḓivha.

a	b	e	l	i
m	f	o	h	u
d	ḓ	g	k	p
r	s	w	t	ṱ
v	x	y	z	ḽ
aa	ii	ee	oo	uu
n	ṋ	nn	nṋ	ṅ
nṅ	ny	nny	ng	mm
fh	kh	ph	th	pfh
nkh	phw	thw	lw	m
xw	hw	nt	o	nw
tw	gw	kw	nc	sw

Itani nyambedzano na khonani yaṋu:

1. Ndi mibvumo ifhio ye na vha ni sa i ḓivhi?
   Ṅwalani mutevhe wa mibvumo iyi kha bugu dzaṋu.

2. Ndi mibvumo ifhio ine na tea u ita nḓowenḓowe ya u vhala ngayo?
   Ṅwalani mutevhe wa mibvumo iyi kha bugu dzaṋu.

Itani nḓowenḓowe ya u vhala na u ṅwala mibvumo:

- Itani magaraṱatai aṋu a ne na ḓo shumisa hayani.
- Humbelani u ṱuwa na bugu yaṋu ya U Vhala ya Thikho hayani. Itani nḓowenḓowe ya u vhala u thoma kha iḽi siaṱari.
- Humbelani vha muṱa wa haṋu u ni vhidzela mibvumo yo fhambanaho. Ṅwalani mibvumo fhasi.

U dikhouda

Kha vha sielisane u vhala maipfhi ane vha tea u a ḓivha.

ana	beba	eba	lila	bai
mala	fema	oma	hanelela	ulula
delele	ḓaleḓale	gulu	makoko	pakulula
rama	sala	welela	tata	ṱaṱa
vuwa	xaxara	yawe	zazamela	ḽino
maano	lutiitii	mee	moo	muuluso
nanisa	ṋea	nnda	nṋea	ṅoṅa
nṅala	nyala	nnyaga	ngano	mmama
fhufha	khekhe	phapha	thutha	pfhala
nkhana	phwasha!	thwee!	lwala	vhudzi
tshixwatudzi	hwala	ntota	khou	nwelela
nkhonisa	gwela	kwata	lwala	swiswina

Itani nyambedzano na khonani yaṋu:

1. Ndi maipfhi afhio ane na a ḓivha?
   Kha vha ṅwale mutevhe wa maipfhi aya kha buguni.

2. Ndi maipfhi afhio ane na tea u ita nḓowenḓowe ngao?
   Kha vha ṅwale mutevhe wa maipfhi aya kha buguni.

Itani nḓowenḓowe ya u vhala na u ṅwala maipfhi.

- Itani nḓowenḓowe ya u bulela nnḓa maipfhi ni sa a ḓivhi.
- Humbelani vha muṱa wa haṋu u ni vhidzelela maipfhi o fhambanaho. Ṅwalani mibvumo fhasi.

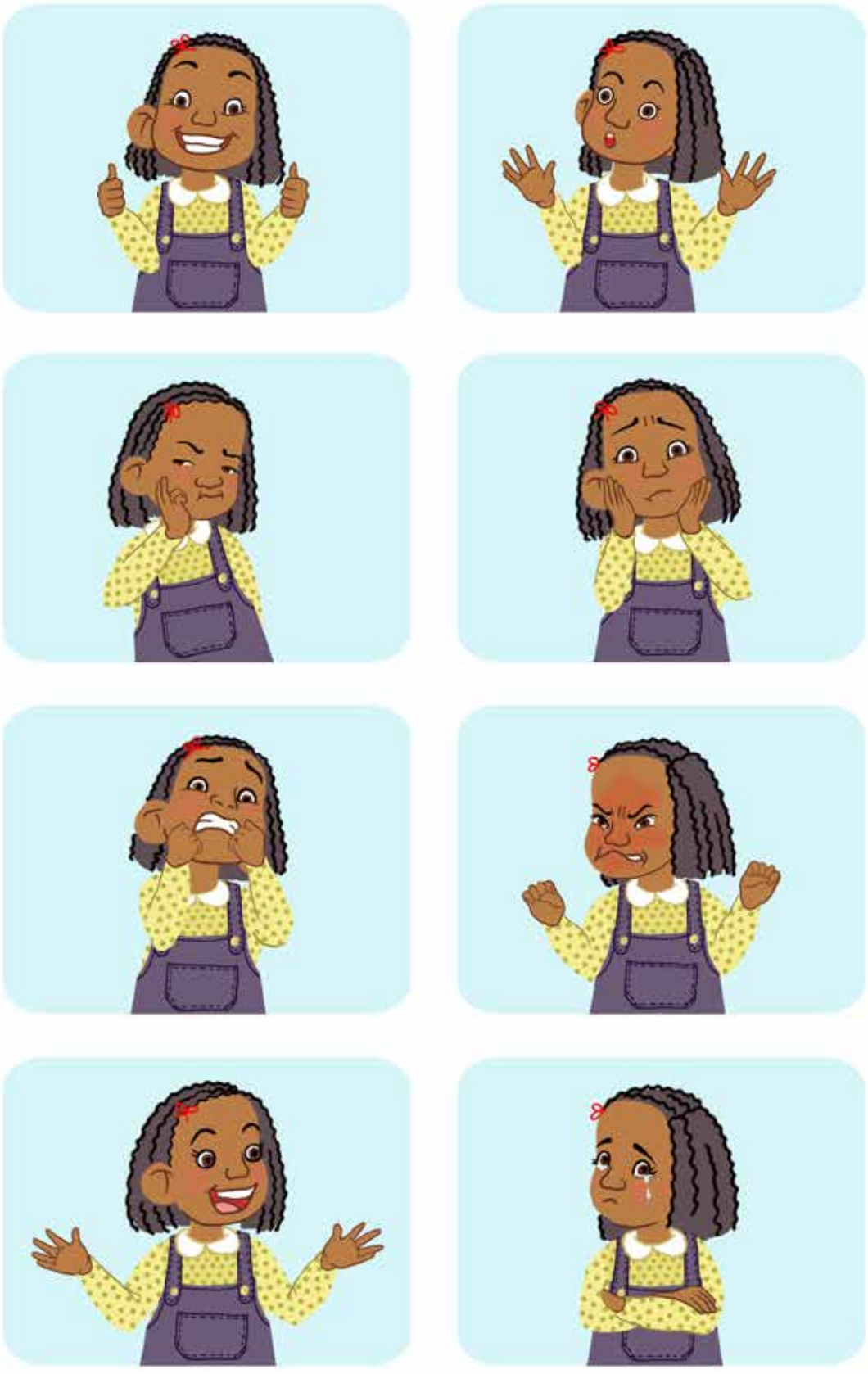

Thero: **Ri a pfha**

Mofolodzhi / phenḓamaipfhi

- Kha Themo ya 1 , ro khethekanya maipfhi sa vhuthihi [1] na vhunzhi. [2+]
- Kopani maipfhi a re afho fhasi buguni.
- Fhedzisani mutevhe nga u ḓadzisa maipfhi.

Vhuthihi [1]	Vhunzhi [2+]
mukulo	_____
mutshila	_____
_____	mutsi
bugu	_____
munwe	_____
_____	ḽito
mulomo	_____
gutswu	_____
_____	vhudzi
bodo	_____
lufhanga	_____
_____	vhuswa

Itani nyambedzano na khonani yaṋu:

1. Ndi tshifhio tshipiḓa tsha ipfhi tshine tsha ri sumbedza vhuthihi kana vhunzhi? Ṅwalani mutevhe wa zwipiḓiḓa zwa iḽo ipfhi buguni.

Ni kha ḓi humbula?

Ri vhidza tshipiḓa tsha ipfhi ‘mofimi’.’

U Elela

Sielisanani u vhalela nṱha.
Vhalani tshiṱori u swikela ni tshi tshi vhala ni sa iti vhukhakhi.

Baba vha ri, “Kha ri tambe bola.”

Sasa a ri, “Bola i a bora.”

Mugudisi wa Sasa vha ri, “Ndi ḓo ni gudisa u tamba.”

Sasa a ri, “Ndi khou ya u bambela na khonani yanga.”

U Elela

Sielisanani u vhalela nṱha.
Vhalani tshiṱori nga luvhilo lwa vhuḓi u nga ni khou tou amba.

Baba vha ri, “Kha ri tambe bola.”

Sasa a ri, “Bola i a bora.”

Mugudisi wa Sasa vha ri, “Ndi ḓo ni gudisa u tamba.”

Sasa a ri, “Ndi khou ya u bambela na khonani yanga.”

U Elela

Sielisanani u vhalela nṱha.
Vhalani tshiṱori nga vhuḓipfhi.

Baba vha ri, “Kha ri tambe bola.”

Sasa a ri, “Bola i a bora.”

Mugudisi wa Sasa vha ri, “Ndi ḓo ni gudisa u tamba.”

Sasa a ri, “Ndi khou ya u bambela na khonani yanga.”

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha.

Ndi nga kona u pfha

Ndi na vhuḓipfhi ho fhambanaho. Ndi nga pfha ndo ṱungufhala. Ndi nga pfha ndo sinyuwa. Ndi nga pfha ndo takala.

Ndi pfha ndo ṱungufhala musi thoyi yanga yo xela. Ndi pfha ndo ṱungufhala musi ndo ṅwaiwa kana u khuzuwa. Ndi pfha ndo ṱungufhala musi ndo ṱuvha mme anga.

Ndi nga pfha ndo sinyuwa. Ndo pfha ndo sinyutshela mme anga musi vha tshi nkhanela kha zwiṅwe. Ndo pfha ndo sinyutshela khotsi anga musi vha sa nṋei zwidyangudyangu. Ndo pfha ndo sinyuwa musi mmbwa yanga i tshi nnduma.

Ndi pfha ndi na dakalo ḽinzhi. Ndi pfha ndo takala musi ndi tshi imba. Ndi pfha ndo takala musi ndi tshi gidima. Ndi pfha ndo takala musi ndi tshi bambela. Ndi pfha ndo takala musi ndo awela ḓuvhani. Ndi pfha ndo takala musi ndi na mme anga na khotsi anga.

Ndi lini hune na pfha no ṱungufhala? Ndi lini hune na pfha no sinyuwa? Ndi lini hune na pfha no takala?

Tholokanyondivho

Kopololani ni fhedzise mafhungo:

1. Ndi pfha ndo ṱungufhala musi...

2. Ndi pfha ndo sinyuwa musi...

3. Ndi pfha ndo takala musi...

Mofolodzhi / phendamaipfhi

Vhalani maipfhi a re kha buloko ya mivhala.
Nga murahu, kopololani fhungo iḽo kha bugu yaṋu.
Fhedzisani fhungo nga ipfhi ḽo teaho.

baba	bala	baka	bata

_____ vho baka khekhe.

Foniki

Sielisanani u vhala mubvumo.

U dikhouda

Sielisanani u vhala maipfhi.

ṱhaṱha
ṱhuvha

U enkhouda

Wanani maipfhi u bva kha maṅwalwa ane a shumisa:

ṱh ng

Mutevhe wa maipfhi kha u ṅwalwe kha bugu ya nḓowedzo.

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha.

Ḓuvha ḽi khou ṱhaṱha ṋamusi.

U ṱhogomela

Ni tshi ṱhuvha khuhu ni tea u ṱhogomela uri maḓi a sa ni fhise. Maemu o vha a sa funi u ṱhuvha ngauri o dzhahela u tamba na ṱhama dzawe. U ri ha funi ngauri ḓuvha ḽi khou ṱhaṱha. Mme awe vho dinalea.

Vha ri vho vha vha tshi ḓo ṱhuvha fhedzi vha khou tea u ṱhaṱhamula mavhudzi e vha luka. Vha khou vhilaela ngauri u khou shumisa maḓi o vhilaho a sa ṱhogomeli ngauri o dzhahela u tamba. Ṱhamusi ngauri vho mu vhudza u ḓo zwi dzhiela ṱhohoni.

Foniki

Sielisanani u vanganya mibvumo:

+

U dikhouda

Sielisanani u vanganya mibvumo:

nt̨h	nt̨ha
nt̨he	nt̨ho

U dikhouda

U vanganyulula ma̱le̱dere u ita maipfhi:

ladzant̨hama
khulant̨hu

Ṅwalani maipfhi buguni.

U Elela

U sielisana u vhalela nt̨ha.

O nt̨hakhemedza nt̨ha ha t̨hanga.

Nt̨hat̨hamulani mavhudzi t̨hohoni hei yanga. Nt̨hukhuleleni thambo heyo. Murena ndi t̨hama ya nt̨hesa. Ndo ya dokotelani a nt̨havha uri t̨haha dzanga dzi songo vhavha.

U enkhouda

Fhat̨ani maipfhi ni tshi shumisa mibvumo iyi.
Ṅwalani maipfhi buguni.

n	t̨h	a	vh	s	dzh
o	e	m	p	l	u

n-t̨h-a-s-e-l-a
n-t̨h-a-vh-e-l-a

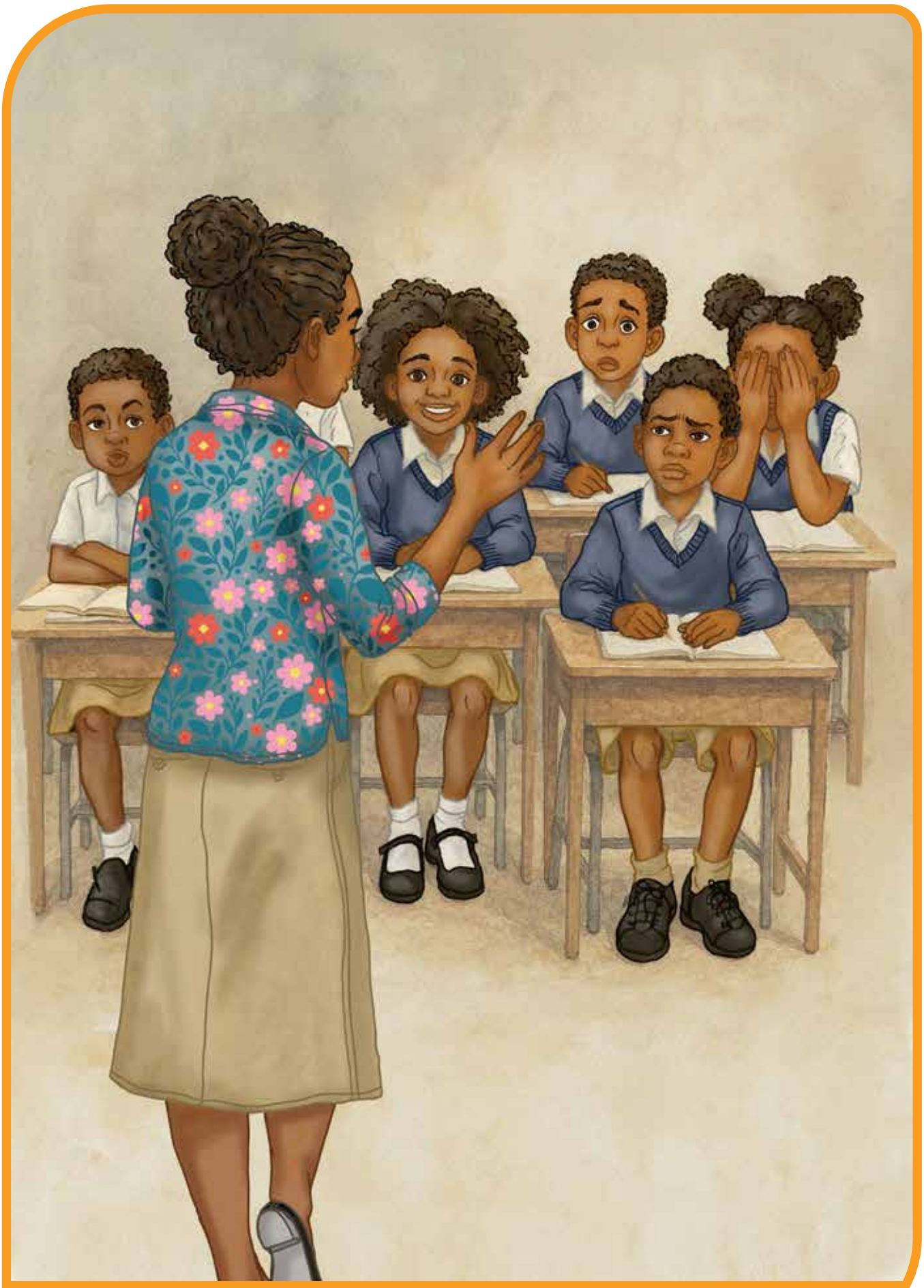

U anetshela zwiṱori nga nḓila ya vhusiki

Foniki

Sielisanani u vhala mubvumo.

U dikhouda

Sielisanani u vhala maipfhi.

shusha
shasha

U enkhouda

Wanani maipfhi u bva kha maṅwalwa ane a shumisa:

vh sh

Mutevhe wa maipfhi kha u ṅwalwe kha bugu ya nḓowedzo.

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha.

U khou shuma u shasha maḓi ṋamusi.

U shuma na phukha dza hayani

Shonisani o shushedza donngi ya shavha. Baba vho ri a songo tsha dovha ngauri donngi i a ri thusa musi ri tshi shuma u lima masimuni. Vha ri a i shelele maḓi i nwe.

Vho i shavhedza nga maḓi. Ndi a tenda a i tsha ḓo dovha ya shavha. Vho i shamula na nga bannda ḽi re na dzina ḽayo u itela uri arali ya xela i wanale. Baba vha ri ri tea u shumisana na phukha dza hayani nga nḓila yo teaho.

Foniki

Sielisanani u vanganya mibvumo:

+

U dikhouda

Sielisanani u vanganya mibvumo:

shw	shwa
shwi	shwu

U dikhouda

u vanganyulula maḽeḓere u ita maipfhi:

litedzashwa
shwishwa

Ṅwalani maipfhi buguni.

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha.

O vhofha bannda a tou ḽi shwashwamedza.

O ḽa shwama. Shwashwi ndi muthu ane a funesa mafhungo. Shudu o shela maḓi. Shoni ndi shenga.

U enkhouda

Fhaṱani maipfhi ni tshi shumisa mibvumo iyi.
Ṅwalani maipfhi buguni.

sh-w-a-m-e-dz-i-w-a
sh-o-sh-i-w-a

sh	w	e	dz	i	a
vh	p	n	m	o	u

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha.

U mwemwela na u sinyalala

Musi ndi tshi pfha ndo takala, ndi a mwemwela. Musi ndi tshi pfha ndo ṱungufhala, ndi a sinyalala. Arali na mmbona ndi tshi khou mwemwela, ndo takala. Arali na mmbona ndo sinyalala, ndo ṱungufhala.

Mme anga vho amba uri u sinyalala ndi u mwemwela ho shandeaho. Naa inwi ni vhona u nga u sinyalala ndi u mwemwela ho shandeaho?

Khotsi anga vha ri u mwemwela hu nga khare. Vho amba uri u mwemwela zwi ita uri u penyelele. Vho amba uri u mwemwela zwi ita uri u vhonale sa muthu wavhuḓi.

Makhulu wanga vha mukalaha vho amba uri u mwemwela zwi nga sa na ḓuvha. Arali na vhona muthu a tshi khou mwemwela, zwi nga ita uri na inwi ni ḓipfhe no takala.

Fhedzi makhulu wanga vha ri a ro ngo tea u mwemwela nga maanḓa. Vha ri a tho ngo tea u mwemwela arali ndi sa pfhi ndo takala. A tho ngo fanela u mwemwela arali ndi tshi pfha ndo ṱungufhala. A tho ngo tea u mwemwela arali ndi sa ḓipfhi zwavhuḓi.

Tholokanyoṋdivho

Ṅwalani phindulo kha bugu dza vhoiwe dza nḓowedzo:

1. **Ndi nnyi we a amba uri u mwemwela zwi nga sa ḓuvha?**
   ...vho ri u mwemwela zwi nga ḓuvha.

2. **Ndi nnyi we a amba uri u mwemwela zwi nga khare?**
   ...vho amba uri u mwemwela zwi nga khare.

3. **Ndi nnyi we a amba uri u sinyalala ndi u mwemwela ho shandeaho?**
   ...o ri u sinyalala ndi u mwemwela ho shandeaho

Mofolodzhi / phenḓamaipfhi

Vhalani maipfhi a re kha buloko ya mivhala.
Nga murahu, kopololani fhungo iḽo kha bugu yaṋu.
Fhedzisani fhungo nga ipfhi ḽo teaho.

lala	lale	labi	laṱa

O laṱa _____.

Thero: Ri shumisa thekhinoḽodzhi

Zwipfhumisa luambo:

Idioma

Hune ipfhi kha fhungogake ḽa amba zwo fhambanaho na zwe ḽa vha ḽi tshi amba zwone.

I khou pwasha maboḓelo.

Founu a i pfhali zwavhuḓi nga nṱhani ha netiweke i si yavhuḓi.

Zwiṱori:

Andani u shumisa Inthanete

Thanya u shumisa zwikirini

Ḓivhaipfhi

ṱala/ setsha:	U ṱoḓa mafhungo kha inthanete nge wa thaipha maipfhi kha founu, thabuḽethe kana khomphyutha.
ḓura:	Musi tshithu tshi na mutengo wa nṱhesa.
inthanete:	Sisiṱeme ya ḽifhasi ḽoṱhe i no ṱumanya dzifounu na dzikhomphyutha u itela uri vhathu vha wane mafhungo na u amba na vhaṅwe.
data:	Zwine ra renga u itela uri ri kone u shumisa Inthanete kha founu . Zwi ni tendela u ṱalela dzividio, u rumela milaedza, na u ṱala kha inthanete.
tshikirini:	tshipiḓa tsha bande tsha founu kana khomphyutha, kana TV hune na vhona hone zwifanyiso na maipfhi.
zwondolola:	U lavhelesa tshithu tshifhinga tshilapfhu u sa shavhisi maṱo.
dzhena/ dzhenelela:	U shela mulenzhe kha zwithu u na vhaṅwe.
kufhinga/ tshikhathi:	Tshifhinga tshiṱuku tshi re na ndeme kana tshi re na mushumo.

Ḓivhaipfhi

thekhinoḽodzhi:	Thekhinoḽodzhi ndi tshithu tshine vhathu vha tshi shumisa u vha thusa u ita zwithu nga nḓila i leluwesaho, u fana na pfhunzo, u amba na vhaṅwe, kana u tandulula thaidzo.
tshishumiswa (thulusi):	Tshishumiswa ndi tshithu tshine ra tshi shumisa kha u ri thusa u ita mushumo. Sa tsumbo, penisela ndi tshishumiswa tsha u ṅwala, ngeno lephthopho i tshishumiswa tsha u thaipha.
u kiḽika:	U kiḽika zwi amba u puṱedza kana u ndondomedza bathoni i re kha mausu, tshikirini, kana tshishumiswa uri hu bvelele nyito, u fana na u vula mutambo kana mulaedza.
vhufhura (sikeme):	Vhufhura ndi musi muṅwe muthu a tshi zwifha a tshi lingedza u tswa tshelede yaṋu kana mafhungovhuṋe aṋu.

Vhudzisani vha muṱa wa haṋu

Ndi thekinoḽodzhi ifhio ye na vha ni tshi i shumisa ni tshe ṅwana?

Thekinoḽodzhi yo shanduka hani u bva musi ni tshe ṅwana u swika zwino?

Foniki

Sielisanani u vhala mubvumo.

U dikhouda

Sielisanani u vhala maipfhi.

vhavha
vhala

U enkhouda

Wanani maipfhi u bva kha maṅwalwa ane a shumisa:

ḓ vh

Mutevhe wa maipfhi kha u ṅwalwe kha bugu ya nḓowedzo.

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha.

U vhala hu a vhavha.

U vhala ndi ha ndeme

Gudani u vhala. Ni vhale ni sa neti. Ri guda ḓuvha na ḓuvha. Ri tea u vhala bugu ri sa neti. U vhala hu disa ndivho na vhumatshelo havhuḓi. U vhala hu a ri bonyolola.

U vhala hu a vhavha fhedzi hu ḓisa dakalo. Ri vhalela u ḓiphina. Ri vhalela nḓivho, Vhalani! Musi vhagudisi vha tshi ri ṋea mushumo wa u vhala ri tea u tevhedzela. Ri vhala namusi ri hayani. Ri vhalela vhabebi kana vhane ra dzula navho hayani.

Foniki

Sielisanani u vanganya mibvumo:

+

U dikhouda

Sielisanani u vanganya mibvumo:

pw	pwa
pwe	pwi

U dikhouda

u vanganyulula maḽeḓere u ita maipfhi:

nyapwa
nyeapwa

Ṅwalani maipfhi buguni.

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha.

O pwasha makumba a pwashea.

Mmawe vho mu ruma u renga makumba. Ha ngo vhuya nao. O a pwasha pwashea. Mmawe vho dinalea. Vha ri mulovha vho mu ruma u renga banana a vhuya dzo pwaṱukana. Vha ri vha ṱoḓa u mu panitsha uri a si tsha dovha. U ḓo thoma u ṱhogomela.

U enkhouda

Fhaṱani maipfhi ni tshi shumisa mibvumo iyi.
Ṅwalani paipfhi buguni.

p-w-a-ṱ-u-k-a-n-a
p-w-a-ny-u

p	w	a	ṱ	k	n
ny	l	e	u	g	h

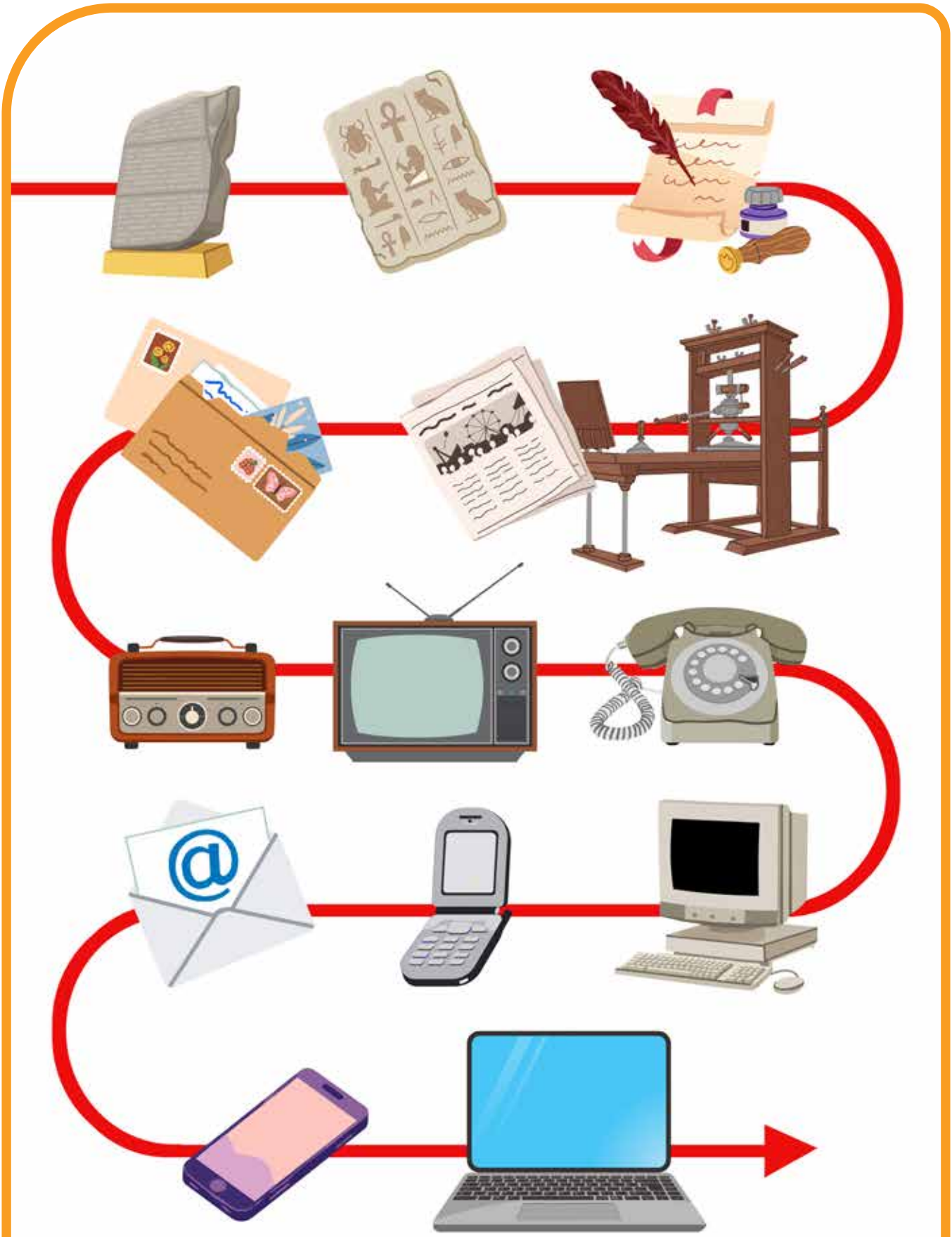

Thero: **Ri shumisa thekhinoḽodzhi**

Foniki

Sielisanani u vhala mubvumo.

U dikhouda

Sielisanani u vhala maipfhi.

zhamba
zhaka

U enkhouda

Wanani maipfhi u bva kha maṅwalwa ane a shumisa:

vh zh

Mutevhe wa maipfhi kha u ṅwalwe kha bugu ya nḓowedzo.

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha.

Mazhokozha o fhufha.

Kuḽele

Khakhu o zhakiwa nga zhazha mulovha. O lilesa a zhamba. Uri zhazha ḽo mu zhaka ḽa mu vhaisa. Baba vha ri vha ḓo mu isa ha dokotela Muzhambi. Vho dokotela Muzhambi. Vha ri vha ḓo mu rengela mazhana a ḽa.

Vho mu rengela na apula, o ḽi kuzha ḽoṱhe. O tou ḽi posa mulomoni a ḽi zhongondedza ḽoṱhe. Baba vho tou nga vha sa mu zhuvhula nga marukhu uri a ḽe o ḓigeḓa. U ḽa sa muthu a re na mazhuluzhulu.

Foniki

Sielisanani u vanganya mibvumo:

+

U dikhouda

Sielisanani u vanganya mibvumo:

nzh	nzhe
nzhi	nzho

U dikhouda

U vanganyulula maḽeḓere u ita maipfhi:

lolonzho
ininzhi

Ṅwalani maipfhi buguni.

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha.

O bva nzhemu.

Munzhedzi u khou lila. Mutukana wa musanda ndi zhinda. Mulenzhe u a vhavha. A tshi ḽa u tou zhomba.

U enkhouda

Fhaṱani maipfhi ni tshi shumisa mibvumo iyi. Ṅwalani maipfhi buguni.

g-a-n-zh-i-l-a
n-zh-a-n-zh-a-m-e-dz-a

n	zh	s	e	g	l
i	m	a	dz	h	nzh

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha.

U ḓiphina nga thebuḽete

Livhu u na thebuḽethe. O mbo ḓi thepa kha tshikirini. O thepa, a thepa o thepa. Ha bvelela khungedzelo. A nga kona u i vhala! A nga kona u vhala zwo ṅwaliwaho zwine zwa vha: ‘Puṱedzani u itela u wina!’ U tea u ita mini? Naa u fanela u thepa kha khungedzelo?

Livhu o mbo ḓi thepa kha epe hu si kha khungedzelo Epe ye a thepa khayo hu na mutambo. Ndi mutambo u takadzaho, fhedzi na wone u a konḓa. O fanela u ṱavhanya u thepa kha tshikirini! Uri a kunde, u fanela u thepa, a thepa, nga u ṱavhanya!

Livhu u takalela mutambo uyu. Zwi a konḓa u kunda, fhedzi zwi a takadza. Musi a tshi thepa, zwidotho zwi a bvelela. O mbo ḓi thepa zwa bvelela nga vhunzhi, khezwo, khezwo, khezwo!

Nga murahu, Livhu o mbo ḓi thepa epe ya mapa. Mapa wa bvelela. Livhu a kona u vhala mapa. Lavhelesani! Ndi mapa wa tshiṱaraṱa. Livhu u humbula uri ndi zwithu zwavhuḓi.

Thebuḽethe ina epe ya u pennda. Lavhelesani! Livhu a nga pennda kha thebuḽethe. Livhu a nga pennda na u pennda, a fhedza nga u phumula. O kona u pennda a sa tshikafhadze.

Livhu u takalela epe ya bugu nga maanḓa. Epe ya bugu, ina bugu dza ḓana. O vha a tshi kona u vhala na u vhala kha epe ya bugu. Ndi ya khwinesa.

Tholokanyondivho

Kopololani ni fhedzise mafhungo:

1. **Livhu a nga pennda a si na _____ kha thebuḽethe.**
2. **Livhu u funa epe ya _____ khwine.**
3. **Livhu u tamba mutambo u takadzaho. O mbo ḓi thepa ha bvelela _____ .**

Mofolodzhi / phenḓamaipfhi

Vhalani maipfhi a re kha buloko ya mivhala.
Nga murahu, kopololani fhungo iḽo kha bugu yaṋu.
Fhedzisani fhungo nga ipfhi ḽo teaho.

rasa lisa kisa posa

O _____ bola.

Foniki

Sielisanani u vhala mubvumo.

U dikhouda

Sielisanani u vhala maipfhi.

dzunde
dzidzivhala

U enkhouda

Wanani maipfhi u bva kha maṅwalwa ane a shumisa:

dz zw

Mutevhe wa maipfhi kha u ṅwalwe kha bugu ya nḓowedzo.

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha.

Dzivhuluwani u khou vhaisala, habe u tou dziḓa.

U rina dzina

O ṉewa dzina ḽa makhulu wawe. U a ḽi funa. A tshi ri vhudza uri u ḽi funela uri vho vha vha dzolokwe ḽihulu muvhunduni wa hawe. Vha tshi lafha malwadze a tshakha dzoṱhe.

Dzina ndi tshithu tshihulwane. Kanzhi li tshimbidzana na zwiito zwa muthu. Dzina maṱodzi ḽi ṉewa muthu arali hu na luvhi ho dzama muthu. Rudzani ḽi ṉewa arali hu na mbilaelo, hu tshi khou khuthadziwa muthu uri a fhodze mbilu.

Foniki

Sielisanani u vanganya mibvumo:

+

U dikhouda

Sielisanani u vanganya mibvumo:

ndz	ndza
ndze	ndzi

U dikhouda

U vanganyulula maḽeḓere u ita maipfhi:

lulenindzumbu
ndzikunise

Ṅwalani maipfhi buguni.

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha.

Mme anga vho ndzima vhuswa.

Vho ndzumbama vha tshi vhona ndi tshi khou ḓa. Ndzumbuleleni vhone ndi vha vhone. Vha khou ṱoḓa u ndzima khekhe. U dzimana a si havhuḓi. Ri tea u ṋeana. Ni ndzivhuluse arali na vhona ndi tshi dzimana.

U enkhouda

Fhaṱani maipfhi ni tshi shumisa mibvumo iyi. Ṅwalani maipfhi buguni.

n-dz-u-l-i-s-e-n-i
n-dz-i-ng-i-ny-i-s-e-n-i

n	dz	ndz	ng	ny	u
e	i	n	l	m	s

U anetshela zwiṱori nga nḓila ya vhusiki

Foniki

Sielisanani u vhala mubvumo.

U dikhouda

Sielisanani u vhala maipfhi.

dzhomela
dzhavhula

U enkhouda

Wanani maipfhi u bva kha maṅwalwa ane a shumisa:

dz ny

Mutevhe wa maipfhi kha u ṅwalwe kha bugu ya nḓowedzo.

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha.

Ndzumbuleleni vhone ndi vha vhone.

U humbela

Phophi o dzhia dzhamu dzhegeni a songo ṋewa. O dzhena khishini a ḓidzhiela a songo humbela mme awe. Mme awe vho sinyuwa. Vha ri u tea u humbela a tshi ṱoḓa u dzhia tshithu.

O dzhielela mukomana wawe. Na ene u dzhia zwithu a songo ṋewa. Mulovha o dzhenelela maswiri oṱhe a ḽa a fhedza. A si mishumo i dzhieleliwaho heyi. A ri ḓigudise u dzhia arali ro fhiwa.

Foniki

Sielisanani u vanganya mibvumo:

+

U dikhouda

Sielisanani u vanganya mibvumo:

ndzh	ndzha
ndzhi	ndzhe

U dikhouda

U vanganyulula maḽeḓere u ita maipfhi:

nisanidzhe
madzhu

Ṅwalani maipfhi buguni.

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha.

O ndzhomba mulovha.

Ndzhieleni bugu. O ndzhavhulela bola. Taki o dzhena hayani. O shela maḓi dzhegeni.

U enkhouda

Fhaṱani maipfhi ni tshi shumisa mibvumo iyi.
Ṅwalani maipfhi buguni.

dzh-a-mb-u-l-u-s-e-l-e
dzh-a-vh-u-l-e-l-a

n	dzh	a	l	u	vh
e	a	mb	s	zh	m

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha.

Vhili

Humbulani nga ha vhili. Vhili kha baisigira. Vhili kha bisi. Vhili kha ṱhiraka. A ya mona, a dovha hafhu a mona. Mavhili a ita uri zwithu zwi tshimbile. Ri nga tshimbila nga u ṱavhanya arali ri na mavhili.

Humbulani nga ha baisigira i si na mavhili. Humbulani nga ha bisi i si na mavhili. Humbulani nga ha ṱhiraka i si na mavhili. I nga tshimbilisa hani? I nga si tshimbile! Ri ṱoḓa mavhili.

Kalekale, ro vha ri si na mavhili! Naa ni nga humbula nga ha tshifhinga tsha musi hu si na mavhili? Zwo vha zwi tshi ḓo vha hani? Zwo vha zwi tshi ḓo vha hani arali ro vha ri si na mavhili?

No vha ni tshi ḓo namela meila. No vha ni tshi nga namela nngu. No vha ni tshi nga namela mbudzi. Kholomo, nngu na mbudzi a zwi na mavhili. Dzi a tshimbila dzi si na mavhili.

Ni nga shumisa milenzhe yaṋu. Milenzhe yaṋu a si mavhili. Milenzhe yaṋu i nga tshimbila i si na mavhili. A u ṱoḓi mavhili uri u kone u tshimbila.

Ri shumisa mavhili nga maanḓa. Zwi a konḓa u humbula nga ha tshifhinga tshe ra vha ri si na mavhili!

Tholokanyondivho

Kopololani ni fhedzise mafhungo:

1. Zwi nga vha hani arali...

2. Zwi a konḓa u humbula nga ha...

3. Ri nga ṱavhanya u ṱuwa arali...

Mofolodzhi / phenḓamaipfhi

Vhalani maipfhi a re kha buloko ya mivhala.
Nga murahu, kopololani fhungo iḽo kha bugu yaṋu.
Fhedzisani fhungo nga ipfhi ḽo teaho.

tshiṅwe	muṅwe	ḽiṅwe	maṅwe

Baba vho ḓa na _____ munna hayani.

Thero: Ri tevhela ndaela

Zwipfhumisa luambo:

Luimbo

Hune ipfhi kha fhungogake ḽa amba zwo fhambanaho na zwe ḽa vha ḽi tshi amba zwone.

Tzwitzwitzwi doli;
Mutshavhona dada!
Mutshavhona! Mutshavona!
Khaladzi anga;
Mutshavhona dada!
Vhuswa u si ḽe;
Mutshavhona dada!
Vho longa muri;
Mutshavhona dada!
Muri mutswuku
Mutshavhona dada!

Izwo ndo zwipfha Mutshavhona
Mutshavhona! Mutshavhona!

Khaladzi o thetshelesa a dovha tevhela tsivhudzo ya uri a songo ḽa vhuswa ngauri ho vha ho shelwa phoizeni tswuku. O mu thetshelesa nahone a si i ḽe.

Zwiṱori:

Ni tsireledzee
Ndamulelo

Vuwani na mulonga wa mulambo

Ḓivhaipfhi

luḓila:	Lupatepate kana nḓila tsekene.
lusekene:	A lwo ngo aṱama; ndi lusekene matungo oṱhe.
tsivhudza:	U eletshedza muthu nga ha khombo ine ya nga vha hone u itela uri a ṱhogomele.
khombo:	Tshithu tshine tsha nga u vhaisa.
mulonga:	Thumbu ya mulambo kana fhasifhasi ha mulambo.

Ḓivhaipfhi

u vha na tshivhindi:	Ha ofhi nahone o ḓiimisela u ita zwithu zwine zwa ofhisa.
ṱunga:	Musi muṅwe muthu a tshi ni itela khaedu ya uri ni ite zwithu ni tshi sumbedza u sa ofha, kana zwithu zwi si zwavhuḓi kana zwi no ofhisa.
ṱhavhela:	Maḓi a no khou bva nga zwiṱuku a thoma u elela sa kudambo.
ndaela:	Milayo kana ndaedzo/ndaedzamabuḓo dzi no ni vhudza uri ni ite mini kana kuitele kwa zwithu.
tsireledzea:	U pilelwa kha khombo kana u vhaiswa.
lingea:	U pfha ni tshi nga ni nga ita tshiṅwe tshithu, naho ni tshi zwi ḓivha uri a no ngo tea u tshi ita.
nyofho:	Vhuḓipfhi hune na vha naho musi ni tshi humbula uri hu na tshithu tshine tsha nga ni vhaisa kana tshi no ofhisa.

Vhudzisani vha muṱa wa haṋu

Ni nga humbula nga ha tshifhinga tshe u tevhela ndaela zwa ni thusa uri ni dzule no tsireledzea?

Ni nga humbula nga tshifhinga tshe ni sa tevhele ndaela? Ho itea mini?

Foniki

Sielisanani u vhala mubvumo.

U dikhouda

Sielisanani u vhala maipfhi.

mutzenene
tzembatzemba

U enkhouda

Wanani maipfhi u bva kha maṅwalwa ane a shumisa:

k tz

Mutevhe wa maipfhi kha u ṅwalwe kha bugu ya nḓowedzo.

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha.

Kutzimu ku ḽa kwo ṱukufhala.

Mutzenene o ṱhavhiwa

Ro ṱuwa na Mutzenene ri tshi ya u vhona kutzimu kwawe. Ri tshi swika ndo mbo ḓi ṱhavhiwa nga kutzimbi kha mulenzhe.

Ndo vha ndi tshi khou tzembatzemba u ya kiḽiniki fhedzi ndo fhedza ndo ya nga vhuṱungu he nda vha ndi khou vhu pfha.

Foniki

Sielisanani u vanganya mibvumo:

+

U dikhouda

Sielisanani u vanganya mibvumo:

tzw	tzwi
tzwo	tzwa

U dikhouda

U vanganyulula maḽeḓere u ita maipfhi:

latzwapu
luritzwi

Ṅwalani maipfhi buguni.

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha.

A tshi lila u a tzwinya.

Tshikukwana tsho khamiwa nga Bali tsha lila tsha ri tzwio! tzwio! A tshi dovha hafhu a satshi litshi tsha tzwinya. Baba vha kaidza Bali uri a litshe zwine a khou ita, vha tzwipula nga thuba. A ṱuwa a tshi khou tzwimila.

U enkhouda

Fhaṱani maipfhi ni tshi shumisa wmibvmo iyi.
Ṅwalani maipfhi buguni.

tzw-i-k-u-ny-e-a
tzw-a-p-e-dz-a

tz	w	i	o	k	u
p	dz	a	e	r	ny

Thero: **Ri tevhela ndaela**

Foniki

Sielisanani u vhala mubvumo.

U dikhouda

Sielisanani u vhala maipfhi.

tzhema
tzhemelela

U enkhouda

Wanani maipfhi u bva kha maṅwalwa ane a shumisa:

dzh dzh

Mutevhe wa maipfhi kha u ṅwalwe kha bugu ya nḓowedzo.

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha.

O wana tshitzhili maḓini a mashika.

Tshitzhili tsha u hoṱola

Ni ṱhogomele u tambela mashikani na phephoni uri ni sa dobe tshitzhili tsha u hoṱola. Na sa ralo ni ḓo ḓiwana ni sibadela na ṱhavhiwa dzhekiseni nga manese na tzhemelela mutzhemo muhulwane, habe dzhekiseni i a vhavha.

Ni tshi tzhema rine a ri nga ni thusi. Ri ḓo sokou tzhope maṱo ra ni sedza ni tshi ni tshi khou tzhema. Tshitzhili tsha u hoṱola a si tsha vhuḓi ni ṱhogomele.

Foniki

Sielisanani u vanganya mibvumo:

+

U dikhouda

Sielisanani u vanganya mibvumo:

ntzh	ntzhi
ntzho	ntzha

U dikhouda

U vanganyulula maḽeḓere u ita maipfhi:

penintzhi
ntzheniṱe

Ṅwalani maipfhi buguni.

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha.

Ndo ri u wa a ntzhipeledza na fhasi.

O ntzhipa mukulo mulovha. Ndi tshi vhudzisa uri u khou ntzhipela mini, uri ndo mu levhela. Ndi tshi ri ndi fhindule a ntzhipeledza na fhasi nda wa. Ndo mu vhudza uri a dovha a ntzhipa ndi ḓo mu farisa.

U enkhouda

Fhaṱani maipfhi ni tshi shumisa mibvumo iyi.
Ṅwalani maipfhi buguni.

tzh-o-p-e-dz-a-n-i
tzh-i-p-e-l-e-dz-a-n-i

n	tzh	p	dz	n	i
a	l	o	e	r	h

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha.

Dzulani no tsireledzea!

Ni tea u dzula no tsireledzea. Musi ni tshi pfhuka tshiṱaraṱa, a no ngo tea u thuliwa! Ni tea u sedza kha tsha monde na kha tsha uḽa.

A no ngo fanela u bambela nga nnḓa ha musi ni na muthu muhulwane. Ni nga bambela na mme aṋu. Ni nga bambela na khotsi aṋu. Fhedzi ni fanela u vhudzisa u thoma. Arali ni tshi ṱoḓa u bambela, ni fanela u vhudzisa.

Musi ni tshi ya u bambela, ni fanela u vhudza muthu muhulwane. Ni nga vhudza mme aṋu. Ni nga vhudza khotsi aṋu. Ni nga vhudza makhulu waṋu. Ni songo bva na ya u tamba nga nnḓa ha musi no vhudza muthu muhulwane.

Arali na ya vhengeleni na mme aṋu, ni fanela u dzula ni tsini na mme aṋu. Arali na ya vhengeleni na khotsi aṋu, ni fanela u dzula ni tsini na khotsi aṋu. Ni nga xela arali na sa dzula tsini navho! Arali ni tshi pfha no xela, ni fanela u vhudza muthu muhulwane. Arali ni tshi humbula uri no xela, ni fanela u ima na vhudza muthu muhulwane.

Ni fanela u lingedza u humbula ḓiresi yaṋu. U bva afho arali na xela, ni nga vhudza muthu muhulwane ḓiresi yaṋu.

A no ngo tea u tshimbila vhusiku, hu si na muthu muhulwane. Ri dzula ro tsireledzea musi ri hayani, vhusiku. Ni nga kha ḓi xela vhusiku!

Tholokanyondivho

Kopololani ni fhedzise mafhungo:

1. Musi ni tshi bva u tamba, ni fanela u...

2. Ni fanela u lingedza u humbula...

3. Musi ni tshi pfhuka tshiṱaraṱa, ni fanela u...

Mofolodzhi / phendamaipfhi

Vhalani maipfhi a re kha buloko ya mivhala.
Nga murahu, kopololani fhungo iḽo kha bugu yaṋu.
Fhedzisani fhungo nga ipfhi ḽo teaho.

setshelela	imbelela	tzhemelela	swielela

O mu rwa, a mu tshipa a _____.

Foniki

Sielisanani u vhala mubvumo.

U dikhouda

Sielisanani u vhala maipfhi.

tsimu
tsitsa

U enkhouda

Wanani maipfhi u bva kha maṅwalwa ane a shumisa:

ts

Mutevhe wa maipfhi kha u ṅwalwe kha bugu ya nḓowedzo.

U Elela

U sielisana u vhalela nṭha.

Tsumbedzo u khou tamba tseretsere.

Mapfhene o tsitsa vhana

Mapfhene o tsitsa vhana, ho takaliwa vhukuma. Ndi ngauri goloi ya malume yo tsitsa ṋama ya u gotsha, nyamuneithi ya u tsitsa musi ho no liwa. Ho tsitsiwa na zwiṅwe zwinzhizwinzhi zwine zwa ḓo shuma musi hu tshi gotshiwa.

Malume vho ramba na mashaka a kule. Goloi dzi sokou ḓa dzi tshi ima vhaeni vha tsa. Hu ḓo takadza. Vhathu vhoṱhe vho swika ahuna tsaleli. Muḓini ho tsitsikana, ho ḓala, ahuna na vhupfhelo ha mare.

Foniki

Sielisanani u vanganya mibvumo:

+

U dikhouda

Sielisanani u vanganya mibvumo:

tsw	tswa
tswe	tswi

U dikhouda

U vanganyulula maḽeḓere u ita maipfhi:

kutswu
leletswevhe

Ṅwalani maipfhi buguni.

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha.

O tswukisa rokho yawe tswuku.

“Maluṱa u a tswenya ha koni u tamba na vhaṅwe. U vha tswela thoyi dzavho. Vha tshi mu vhudzisa uri vha khou mu tswisa. Baba vho mu rengela thoyi ya kugoloi kutswu. Ndi a tenda ha tsha ḓo tswa dza vhaṅwe.”

U enkhouda

Fhaṱani maipfhi ni tshi shumisa mibvumo iyi.
Ṅwalani maipfhi buguni.

ts	w	k	u	w	i
t	ny	s	a	u	e

ts-w-u-k-i-s-a
ts-w-e-ny-e-a

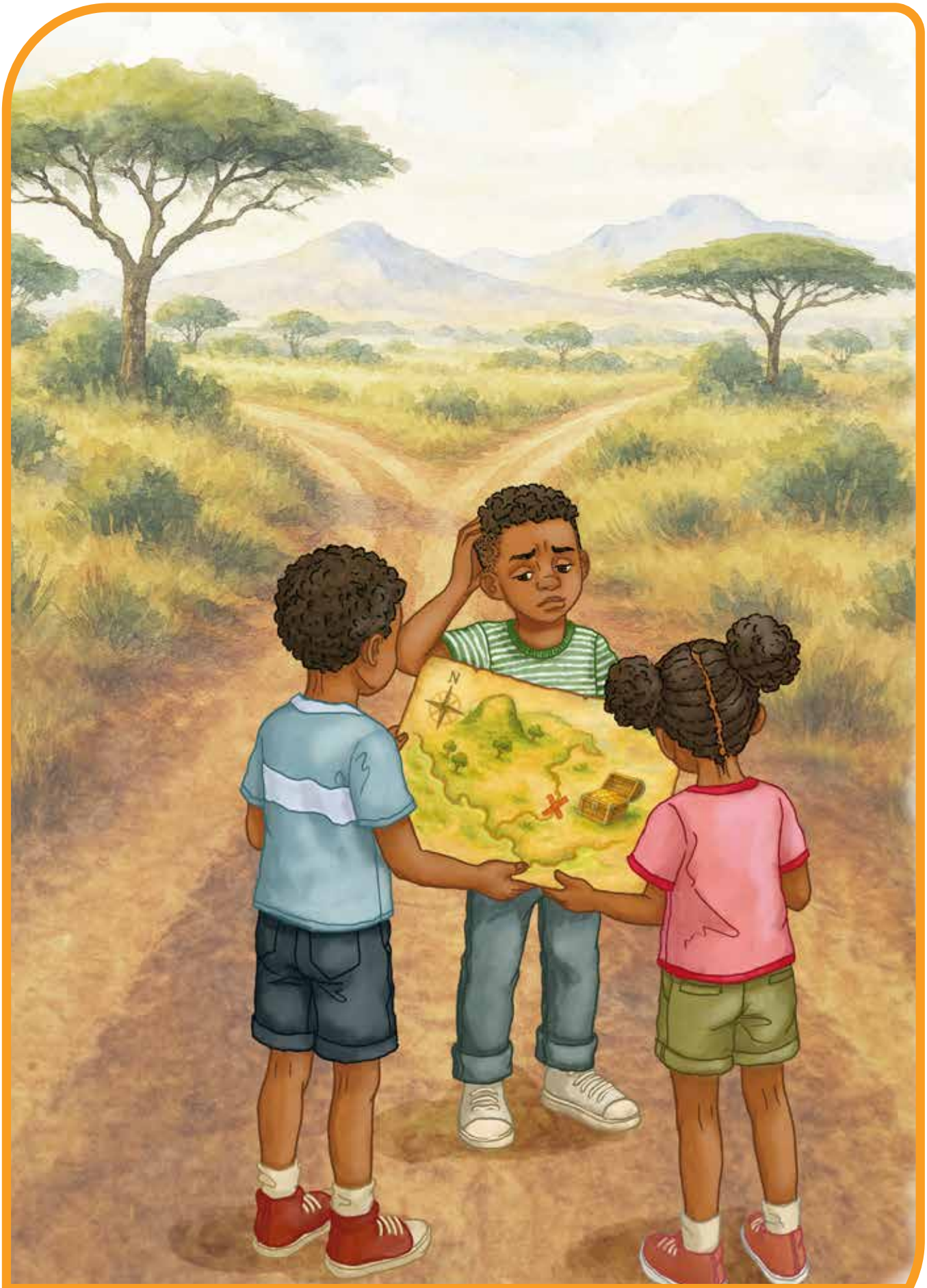

U anetshela zwiṱori nga nḓila ya vhusiki

Foniki

Sielisanani u vhala mubvumo.

U dikhouda

Sielisanani u vhala maipfhi.

tshali
tshisi

U enkhouda

Wanani maipfhi u bva kha maṅwalwa ane a shumisa:

dz tsh

Mutevhe wa maipfhi kha u ṅwalwe kha bugu ya nḓowedzo.

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha.

O ya tshikoloni nga tshikuta tshitswuku.

Tshikolo tshanga

Dzina ḽa tshikolo tshanga ndi Phuraimari yaTshilamba. Dzina ḽa ṱhoho ya tshikolo tshanga ndi Vho Tshabuse.

Ndi ya tshikoloni nga milenzhe. Tshifhinga tshoṱhe ndi swika hayani ndo tswuka nga buse. Ndi tama vha tshi nga nthengela tshikuta.

Foniki

Sielisanani u vanganya mibvumo:

+

U dikhouda

Sielisanani u vanganya mibvumo:

ntsh	ntsha
ntshe	ntshi

U dikhouda

U vanganyulula maḽeḓere u ita maipfhi:

ntshivheni
lelenintshu

Ṅwalani maipfhi buguni.

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha.

O ntshudufhadza nga mashudu manzhi.

Ndo mu vhidza uri a ḓe a ntshumele. Ha ntshileli mutukana hoyu. Ndo vha ndi tshi ḓo thoma gai? O tshenisa na mbilu yanga. Ndi ḓo mu ntshela maafukhada uri a swike a tshi ḽa na vhabebi vhawe.

U enkhouda

Fhaṱani maipfhi ni tshi shumisa mibvumo iyi.
Ṅwalani maipfhi buguni.

n-tsh-a-vh-e-n-i
n-tsh-u-m-e-n-i

n	tsh	s	vh	a	e
n	i	m	u	h	g

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha.

Muthu muhulwane ane na mu themba

Ṅwana u fanela u vha na muthu muhulwane ane a nga mu fulufhela. Muthu muhulwane ane na nga mu fulufhela a nga vha mme aṋu. Hu nga vha hu khotsi aṋu. Hu nga vha hu makhulu waṋu. Muthu muhulwane ane na nga mu fulufhela u ḓo ni thusa uri ni dzule no tsireledzea. Meki o ya vhengeleni. Munna wa vhengeleni ari “Kha ri ṱuwe roṱhe!” Meki o vha a sa ḓipfhi o tsireledzea.

Meki ari “Hai! A thi ṱuwi navho.” Meki o gidima a ya kha mme awe. Mme awe ndi muthu muhulwane a fulufhedzeaho. U fulufhela mme awe. A ri, “Mmawe, houḽa munna o ri ndi fanela u ṱuwa nae. A thi ḓipfhi ndo tsireledzea!”

Mme awe vha ri, “Hoyo munna a si muthu a ne na nga tsireledzea ni nae. Hoyo munna a si muthu muhulwane ane na nga mu fulufhela. A no ngo fanela u ṱuwa na houla munna! Ni fanela u dzula na nṋe. Ndi ḓo ni tsireledza.”

Mme awe vha ri, “Meki, ndi zwavhuḓi uri no ḓa kha nṋe thwii. Ndo amba uri arali ni sa ḓipfhi no tsireledzea, ni fanela u mmbudza. No ita zwenezwo zwe nda ni vhudza! Ndi a ḓihudza nga inwi, Meki. Mushumo wavhuḓi.” Meki o tsireledzea. Meki o tsireledzea a na mme awe.

Muthu muhulwane ane na nga mu fulufhela a nga ni tsireledza. Ni fanela u vhudza muthu muhulwane ane na mu fulufhela arali ni tshi pfha ni songo tsireledzea!

Tholokanyondivho

Ṅwalani phindulo kha bugu dzaṋu dza u nḓowedzo:

1. **Munna wa vhengeleni o ri mini?**
   Munna wa vhengeleni o ri...

2. **Ndi muthu muhulwane ufhio ane Meki a nga mu fulufhela?**
   Meki a nga fulufhela...

3. **Ni tea u vhudza nnyi arali ni tshi pfha ni songo tsireledzea?**
   Arali ni tshi pfha ni songo tsireledzea, ni fanela u vhudza...

Mofolodzhi / phenḓamaipfhi

Vhalani maipfhi a re kha buloko ya mivhala.
Nga murahu, kopololani fhungo iḽo kha bugu yaṋu.
Fhedzisani fhungo nga ipfhi ḽo teaho.

litsha	otsha	petsha	setsha

O litsha u mu _____ naho o tswa.

Thero: Ri na vhutsila

Zwipfhumisa luambo:

Murero

Ḽiambele ḽi pfhufhi ḽa sialala ḽiṋe ḽa ṋea tsivhudzo. Kanzhi mirero i katela kuambele kwa luambo kune kwa si tee u dzhiwa kwo tou ralo sa, mamethafore.

I rema nga luṅwe mbevhana mulindi wa vhuya wa ḓala.

Ri thoma nga zwiṱuku zwine ra vha nazwo ra fhedza ro no vha na zwinzhi.

Zwiṱori:

Bulatsho ya u ola

Murwa wa vhuṱali

Ḓivhaipfhi

burasho ya u ola nga pennde:	Thulusi ya u ola nga pennde.
mutsila:	Muthu a no ita zwa vhutsila, sa nyolo kana zwifanyiso zwo tou olwaho.
nyolo:	Tshifanyiso tsho olwaho nga pennde.
phosiṱara:	Tshifanyiso tshihulwane tsho ganḓiswaho kana luswayo zwo vhewaho kha luvhondo u itela u ṋea vhathu mafhungo.
ṱalifha:	U sumbedza u vha na mihumbulo yavhuḓi na u dzhia tsheo dzavhuḓi.
nga vhuronwane:	U humbula u sa ṱavhanyi nahone zwavhuḓi musi ni sa athu dzhia tsheo kana u ita tshithu.
nga mahayi:	U sa londa u tshi ita zwithu na ita vhukhakhi kana na vhanga thaidzo.
u vuledza:	U ita zwithu zwa bvela phanḓa/bvelela.
vhusiki/ vhusimi:	U shumisa muhumbulo waṋu kha u ita tshithu tshiswa kana u ita zwithu nga nḓila yaṋu ni noṱhe.

Ḓivhaipfhi

maanovhusiki:	Vhukoni ha u ḓelwa nga mihumbulo miswa na u sika kana u ita zwithu nga nḓila yaṋu ni noṱhe.
ḓiitisa:	U ita kana u elekanya uri tshithu ndi tsha vhukuma ngeno tshi si tsha vhukuma.
kholekhole:	U shumisa ngelekanyo kha u tamba kana u humbula nga zwithu zwi sa tshili/zwi si zwa vhukuma.

Vhudzisani vha muṱa wa haṋu.

Ndi mini tshine na takalela u ita kana u fhaṱa?

Ndi lini hune na ḓipfha ni na vhutsila ha khwinesa?

Foniki

Ndi mibvumo ifhio ine na nga i vanganya?

U dikhouda

Sielisanani u vanganya mibvumo:

dwi	ndo	ndwi
dwe	nde	ndwe

U dikhouda

Sielisanani u vhala maipfhi.

ndau nduna ndima ndwelatsiwana
ndanduleni gandwa pondwa thondwana

U Elela

Sielisanani u vhalela nṱha:

Ndamulelo o lidza ndwevha luraru. Uri o vha a tshi khou ri vhidza uri ri ḓe mudavhini. Uri muṅwe na muṅwe u ḓo ṋewa ndima yawe uri a i khure. Ri khou lugisela mutambo une wa khou ḓa. Ndwindwi o vha e hone a tshi khou thusa. Ndamulelo uri Ndwindwi o thoma a si na vhuṱanzi ha uri u ḓo ḓa u thusa, ene a mu vhudza a ri, “Ndanduleni hu tshe na tshifhinga uri ndi kone u wana muṅwe muthu a ne a nga thusa.”

Foniki

Vusuludzani muṱa wa mubvumo: **dw, nd, ndw**

U dikhouda

U vanganyulula maḽeḓere u ita maipfhi:

1. thwadwa
2. misondula
3. ndwaku
4. ndware

Ṅwalani maipfhi buguni.

U Elela

Sielisanani u vhalela nṱha:

Ndwevha yo ri u lila, a gidimela mudavhini.

Mme a Ndwindwi vho bika tshimbundwa. U nga si kundwe u tshi ḽa, tshi khou ḓifhesa. Zwa uri tshi a ḓifha zwi tendwa nga roṱhe. Ṋamusi wo kandwa nga vhueni vhu songo ambaho a zwi dini ngauri ri a ḓivha uri vha ḓo ḓiphina. Muofhe o kwata uri o sundwa nga murahu ha musi tsho fhela u bikiwa.

U enkhouda

Fhaṱani maipfhi ni tshi shumisa mibvumo iyi.
Ṅwalani maipfhi buguni.

n-d-o-vh-o-l-o-l-o
tsh-i-mb-u-n-d-w-a

n	i	w	d	mb	o
a	u	nd	vh	l	tsh

Thero: **Ri na vhutsila**

Foniki

Ndi mibvumo ifhio ine na nga i vanganya?

U dikhouda

Sielisanani u vanganya mibvumo:

kwa	nko	nkwa
kwi	nku	nkwe

U dikhouda

Sielisanani u vhala maipfhi.

nkokodzeni kwanyamela nkanukeni kwambatela
kwea nkanuka nkela nkwanya

U Elela

Sielisanani u vhalela nṱha:

Kanukani o kwambatela mme awe. U khou ofha tshikukwana. Uri tshi nga mu luma. Mme awe vha ri, “Ni songo nkokodza mani ni ḓo nkwanyisa nga vothi.” Vha mu vhudzisa uri tshikukwana tsho no vhuya tsha luma nnyi.

Ene a fhindula a ri, “Vha songo nkanuka mmawe, a thi ṱoḓi uri tshi nkwame, kha vha nkokodzele thungo natsho.”

Foniki

Vusuludzani muṱa wa mubvumo: **kw, nk, nkw**

U dikhouda

U vanganyulula maḽeḓere u ita maipfhi:

1. shakwa
2. mbetshedzanko
3. shenkwa
4. telankwa

Ṅwalani maipfhi buguni.

U Elela

Sielisanani u vhalela nṱha:

> Muya wanga wo kwashekana ngauri vho nkombetshedza u ḽa.

Nkoleleni u khou tea u dzula na makhadzi wawe. Ha funi, baba vha khou mu kombetshedza. O vhudza baba a ri, “vha nkombetshedzela mini? Zwi khou nkwatisa na u kwashekanya mbilu yanga.”
“Hafhaḽa fhethu ndi tsini na ḓaka, hu na vho nkwashe, nṋe ndi a ofha.”

U enkhouda

Fhaṱani maipfhi ni tshi shumisa mibvumo iyi.
Ṅwalani maipfhi buguni.

n-k-w-a-sh-a
k-w-i-ṱ-a

n	k	w	n	s	ṱ
sh	i	a	dz	mb	fh

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha:

Muolo

Ndi nga ola tshifanyiso. Ndi funa pennde tswuku. Ndi funa pennde ya tshitopana. Ndi funa pennde dala. Ndi funa u ṱanganyisa pennde nga burashi yanga ya u pennda. Ndi nga pennda nga burashi ya u pennda. Ndi nga pennda nga ṱari. Ndi nga pennda nga tombo. Ndi nga pennda nga thanda. Ndi nga pennda nga tshanḓa tshanga. Ndi nga pennda ṱhiraka tswuku. Ndi nga pennda ḓuvha ḽi penyaho. Ndi nga pennda tshimange na mmbwa. Ndi nga pennda muri muhulu wa muvhala mudala. Ndi nga pennda tshiḽaidi na fhethu ha u tamba. Ndi pennda nga nḓila yanga. Musi ndi tshi pennda, ndi ita fhethu hu re na tshikhala tshihulwane. Musi ni tshi pennda, ni ita mutalo mulapfhu. Musi ndi tshi pennda, ndi shela pennde nnzhi fhethu huthihi. Musi ndi tshi pennda, ndi a i tevhukanya nda i hasekana. Ndi a ḓihudza nga tshifanyiso tshanga. Ndi a ḓihudza nga uri ndi pennda nga nḓila yanga. Tshifanyiso tshanga tshi tou vha nga nḓila ine nda tshi takalela ngayo. Ndi sumbedza mme anga na khotsi anga tshifanyiso tshanga. Vha takalela u vhona zwithu zwine nda zwi pennda. Vha fhahela tshifanyiso tshanga nṱha. Vha a ḓihudza nga tshifanyiso tshanga. Ndi takalela u pennda. Ndi

tshi pennda, ndi ḓipfha ndo vhofholowa. Musi ndi tshi pennda, ndi pfha ndi na dakalo. Musi ndi tshi pennda, ndi a mwemwelesa zwine zwa ḓisa u mwemwela hu nzhengemaho .

Ni fanela u pennda nga nḓila yaṋu!

Tholokanyoṋḓivho

Kopololani ni fhedzise mafhungo:

1. Ndi pfha ndi tshi _____ nga tshifanyiso tshanga.

2. Ndi pennda nga _____ nḓila yanga.

3. Ndi nga pennda _____ tswuku.

Mofolodzhi / phenḓamaipfhi

Vhalani maipfhi a re kha buloko ya mivhala.
Nga murahu, kopololani fhungo iḽo kha bugu yaṋu.
Fhedzisani fhungo nga ipfhi ḽo teaho.

lilela	milela	dzulela	tshilela

Fani u khou _____ gugu, ha ṱoḓi vha tshi mu sia.

U dikhouda

Vhalani maipfhi malapfhu:

1. Kopololani ipfhi kha bugu yaṋu ya nḓowedzo.

   mulivhaḓuvha

2. Engedzani zwikhala zwa madungo.

   mulivhaḓuvha

3. Engedzani zwikhala zwa madungo.

   mu/li/vha/ḓu/vha

4. Vhalani madungo.

   mu-li-vha-ḓu-vha

5. Vanganyani madungo ni vhale ipfhi.

   mulivhaḓuvha

6. Dovhololani nga maipfhi:

   a. konḓelela
   b. livhanyisa
   c. gandakanda
   d. mukonḓeleli
   e. mutsetsenene

Ḓivhafhungo

Vanganyululani fhungo:

1. Kopololani fhungo buguni yaṋu:

   muri lutendo o rema

2. Wanani ni talele ṱhoho.

   muri lutendo o rema

3. Wanani ni tingedzele ḽiiti:

   muri lutendo o rema

4. Wanani ni swifhadze kha tshiitwa:

   muri lutendo o rema

5. Ṅwalani mafhungo nga nḓila i tevhelaho: ṱhoho + ḽiiti + tshiitwa

   lutendo o rema muri

6. Engedzani zwiga zwa u vhala:

   Lutendo o rema muri.

7. Kha vha dovholole nga mafhungo:

   a. muroho mmawe vho ka
   b. vhuswa murendeni u bika
   c. makoko rudzi u kokota

U dikhouda

Vhalani maipfhi malapfhu:

a. lufarathonga
b. nyambeulwane
c. khalaṅwaha
d. mutshimbidza-mushumo
e. ḓabaḓaba

Ḓivhafhungo

Vanganyululani fhungo:

a. apula shoni u ḽa
b. tetemela mateo u a
c. maṱaṱa maṱamela u na

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha:

Mutukana o gaya mugayo.

Mutakalo wavhuḓi

Mugudisi washu vha ri ri tea u ṱhogomela mutakalo washu. Ri tea u ita nyonyoloso, u ḽa zwavhuḓi. U ḽa zwavhuḓi zwi amba u ḽa zwiḽiwa zwo linganelaho. Zwiḽiwa zwi re na pfhushi.

Zwiḽiwa zwi ri ṋeaho maanḓa na mutakalo wo ri lugelaho.

U anetshela zwiṱori nga nḓila ya vhusiki

U dikhouda

Vhalani maipfhi malapfhu:

a. raluvhimbi
b. vhonetshela
c. nyamulemalema
d. sumbanḓila
e. bangakupalula

Ḓivhafhungo

Vanganyululani fhungo:

a. pana phulu o phophi
b. bugu lusani u vhala
c. swa muḓi wo

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha:

Rendani o fasha khovhe.

Bulasini ya Vho Makhode

Vho Makhode ndi mulimi wa bvumo. Vha lima mitshelo na miroho. Zwiliṅwa zwavho zwo ṇoṇa, zwi a takadza nahone zwi a tamisa. Bulasi yavho ndi khulu. Vha lima mitshelo i fanaho na mabanana, manngo, maswiri na maafukhada. Miroho na yone ndi minzhi, tshipinitshi, khavhitshi, mirambo na maḓabula. Nṇe ndi ṱoḓa u vha mulimi sa Vho Makhode.

U dikhouda

Vhalani maipfhi malapfhu:

a. mukukulume
b. paṱekanyisa
c. mufhafhara
d. mbonelaphanḓa
e. netshisumbewa

Ḓivhafhungo

Vanganyululani fhungo:

a. tevhula o shumani maḓi
b. xela wo mugo wa baba
c. reila mukundi goloi u

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha:

Vele u nwa maḓi

U kunakisa

Sedzani u takalela u swiela nnḓu ya hawe. Mme a we vho mu gudisa uri vhuaḓa a vhu ṱoḓei. Muthu u tea u kunakisa hune a dzula hone. Arali zwa sa ralo zwitzhili zwi ḓo wana ha u tambela. Ri kunakisa hune ra dzula hone nga u swiela, u koropa na u phumula mabuse. Hezwi zwi ita uri ri sa kavhiwe na nga malwadze.

U Elela

U sielisana u vhalela nṱha:

U tamba nga vumba

Vumba ḽi dzula ḽo nukala. Vumba ndi mavu a tshilogo. Vumba ḽo khwaṱha. Vumba ḽi a takadza.

Ndi funesa u tamba nga vumba. Ndi takalela u vhumba nga vumba. Ndi takalela u ṱhavhaṱhavha vumba. Ndi takalela u pwashekanya na u sukekanya vumba. Ndi ita ṋowa nga vumba. Hiss, hiss!

Ndi ita khovhe nga vumba ḽanga. Kheyi i khou bambela, ya dovha ya bambela! U bva afho, nda ita muvhuḓa nga vumba ḽanga. Hop, hop! Ndi tamba nda dovha hafhu nda tamba ndi sa neti. Ndi ita goni uri ḽi ḽe ṋowa. Ndi ita khovhe dza fumi na zwiṅwe zwimela zwa lwanzheni. Ndi ita phunguhwe khulu uri i ḽe muvhuḓa. Fhedzi muvhuḓa wo dzumbama nga ḓaka ḽa vumba. Muvhuḓa wo dzumbama! Phunguhwe a i koni u vhona muvhuḓa u re ḓakani. Nga murahu, nda ṱanganya vumba ḽoṱhe. Ndi ṱanganya ṋowa, khovhe, muvhuḓa na phunguhwe.

Ndi hamula vumba. Ndi a ḽi ṱhavhaṱhavha. Ndi a ḽi sukekanya. Ndi ita kholomo na nngu. Ndi ita mahatsi. Kholomo na nngu zwi ḽa mahatsi. Ndi ita ḓaka. Ndi ita tivha. Sekwa ḽi khou bambela tivhani. Ndi ita nguluvhe. Ndi ita matope. Nguluvhe i khou tamba matopeni.

Ndi tamba nda dovha nda tamba nga vumba ndi sa neti.

Tholokanyondivho

Kopololani ni fhedzise mafhungo:

1. Ndi suka _____, nda ita khovhe, mmbwa na _____.

2. _____ ḽi khou ṱamba tivhani.

3. Muvhuḓa wo dzumbama _____.

Mofolodzhi / phenḓamaipfhi

Vhalani maipfhi a re kha buloko ya mivhala.
Nga murahu, kopololani fhungo iḽo kha bugu yaṋu.
Fhedzisani fhungo nga ipfhi ḽo teaho.

kuvhula	tevhula	vhevhula	khuvhula

Mukundi u khou _____ mavhele.

Copyright © 2026 National Educational Collaboration Trust (NECT)

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution–NonCommercial–NoDerivatives 4.0 International License (CC BY-NC-ND 4.0)**.

Additional permissions beyond the scope of this license may be available. For further information, please contact the publisher at **materials@nect.org.za**.

First edition, 2026

NHLRP | National Home Language Reading Programme

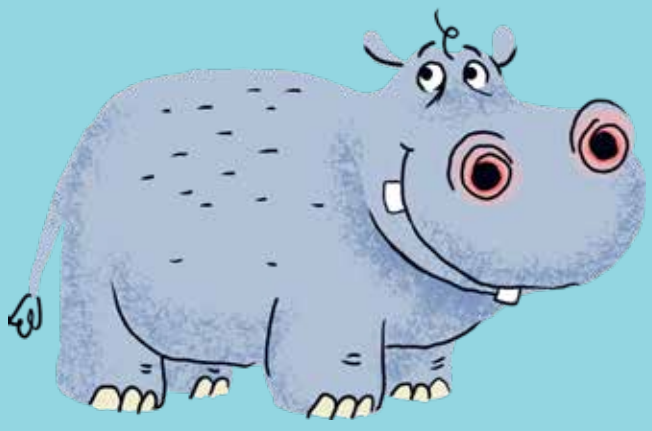

NHLRP | National Home Language Reading Programme